

Sisekaitseakadeemia

Politseikolledž

Dagmar Neyvaldt

PS 030

AGRESSIIVNE KÄITUMINE:
SELLE PÕHJUSED JA KONTROLL

(„Viha juhtimise“ kursuse efektiivsuse uurimuse põhjal)

Lõputöö

Juhendajad:

Kriminoloogia-sotsioloogia õppetooli lektor

Uno Traat

Psühholoogia õppetooli juhataja-lektor

Merle Nurmoja

Tallinn 2007

ANNOTATSIOON

KÄESOLEV LÕPUTÖÖ TEEMAL „AGRESSIIVNE KÄITUMINE: SELLE PÕHJUSED JA KONTROLL“ KOOSNEB 57 LEHEKÜLJEST JA SEE SISALDAB 6 LISA. SELLE KOOSTAMISEL ON KASUTATUD 22 VÕÕRKEELSET JA 7 EESTI KEELSET KIRJANDUSLIKKU ALLIKAT NING 6 INTERNETI MATERJALI. LÕPUTÖÖ VÕÕRKEELNE KOKKUVÕTE ON KIRJUTATUD SAKSA KEELES.

TÖÖS KÄSITLETUD AINEVALDKONDA ISELOOMUSTAVAD JÄRGMISED MÄRKSÕNAD: AGRESSIIVNE KÄITUMINE, FRUSTRATSIOON, KATARSIS, DEINDIVIDUATSIOON, KOGNITIIV-KÄITUMUSLIK TERAAPIA.

KÄESOLEVA LÕPUTÖÖ OBJEKTIKS ON AGRESSIIVNE KÄITUMINE NING TÖÖ AINEKS ON „VIHA JUHTIMISE“ KURSUSE EFEKTIIVSUS.

TÖÖ EESMÄRGIKS ON ANDA ÜLEVAADE AGRESSIIVSE KÄITUMISE OLEMUSEST, PÕHJUSTEST, KONTROLLIMEETODITEST JA „VIHA JUHTIMISE“ KURSUSE EFEKTIIVSUSEST AGRESSIIVSE KÄITUMISEGA KURJATEGIJATE REHABILITATSIOONIS. ANTUD EESMÄRGINI JÕUDMISEKS ON TÖÖS LAHENDATUD JÄRGMISED ÜLESANDED:

1. ANTUD ÜLEVAADE AGRESSIIVSE KÄITUMISE OLEMUSEST, PÕHJUSTEST JA KONTROLLIMEETODITEST
2. SAADUD TEADA, KUI TULEMUSLIK ON OLNUD EESTI VANGLATES LÄBIVIIDUD „VIHA JUHTIMISE“ KURSUS AGRESSIIVSE KÄITUMISEGA KURJATEGIJATE REHABILITATSIOONIS
3. SELGITATUD VÄLJA „VIHA JUHTIMISE“ KURSUSE TUGEVAID JA NÕRGAD KÜLJED
4. SELGITATUD VÄLJA, KUIDAS MUUTA „VIHA JUHTIMISE“ KURSUST TULEMUSLIKUMAKS TUGINEDES KURSUSE LÄBIVIIJATE HINNANGUTELE

UURIMUSE LÄBIVIIMISEL KASUTAS AUTOR KVALITATIIVSET UURIMISMEETODIT STRUKTUREERITUD KÜSITLUSE NÄOL. UURIMUSE

EESMÄRGIKS OLI VÄLJA SELGITADA „VIHA JUHTIMISE“ KURSUSE MÕJU AGRESSIIVSE KÄITUMISEGA KURJATEGIJATE REHABILITATSIOONIS. KÜSIMUSED KOOSTAS AUTOR LÄHTUVALT UURIMUSE EESMÄRGIST. UURIMUS VIIDI LÄBI 2006. AASTA MÄRTSIS JA APRILLIS. UURIMUSE KÄIGUS INTERVJUEERITI KAHE „VIHA JUHTIMISE“ KURSUSE LÄBIVIIJAT, NELI ÜLEJÄÄNUT SAATSID OMA VASTUSED AUTORILE E-POSTI TEEL.

SISUKORD

ANNOTATSIOON.....	2
SISUKORD	4
SISSEJUHATUS	5
I TEOREETILINE ÜLEVAADE.....	7
1.1 Agressiivne käitumine, selle liigid ja väljendusviisid	7
1.2 Agressiivse käitumise põhjused	9
1.2.1 Bioloogilised faktorid	9
1.2.2 Perekondlikud faktorid	13
1.2.3 Kultuurilised faktorid	14
1.2.4 Keskkondlikud faktorid	16
1.2.5 Situatsioonilised faktorid.....	19
1.3 Agressiivse käitumise kontroll	21
1.3.1 „Viha juhtimise“ kursuse olemus	25
II UURIMISTÖÖ METOODIKA	28
2.1 Valim	28
2.2 Meetod.....	28
III UURIMISTÖÖ TULEMUSED	30
3.1 Tulemused	30
3.2 Tulemuste analüüs, järeldused ja ettepanekud	35
3.2.1 Analüüs.....	35
3.2.2 Järeldused ja ettepanekud	37
KOKKUVÕTE.....	40
KASUTATUD KIRJANDUS	42
Lisa 1	44
Lisa 2	46
Lisa 3	49
Lisa 4	51
Lisa 5	53
Lisa 6	56

SISSEJUHATUS

Oma igapäeva töös puutub politsei kokku paljude erinevate probleemidega. Üheks selliseks on agressiivsus, millele käesoleva töö autor oma lõputöö pühendab. Agressiivsus kui üks emotsioonidest omab praeguses ühiskonnaelus märkimisväärset osa sotsiaalses käitumises. Autori arvates pööratakse politseis küllaltki vähe tähelepanu kurjategija isiksusele, kelle sooritatud kuriteo põhjuseks on sageli just agressiivsus, millele viimane pole suutnud rakendada pidurdusmehhanisme, et muuta see sotsiaalselt kahjutuks. Agressiivsuse kontrolliks ja piiramiseks tuleb politseil eelkõige tunda agressiivsuse tekke ning nende põhjuste tagamaid, et ära tunda olukordi ning situatsioone, mis võivad inimestes agressiivset käitumist vallandada. Eelkõige on see vajalik politseiniku enda ohutuse tagamiseks oma tööülesandeid täites.

Käesoleva lõputöö eesmärgiks on anda ülevaade agressiivse käitumise olemusest, põhjustest, kontrollimeetoditest ja „Viha juhtimise” kursuse efektiivsusest agressiivse käitumisega kurjategijate rehabilitatsioonis.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks kasutas autor kvalitatiivset uurimismeetodit struktureeritud küsitluse näol, mis viidi läbi 2006. aasta märtsis ja aprillis „Viha juhtimise“ kursuse läbiviijate seas. Teoreetilise materjali kogumisel tugines autor suuremas osas võõrkeelsetele allikatele: raamatud, artiklid, internetimaterjalid.

Käesolev lõputöö on jaotatud kaheks peatükiks, teoreetiliseks ja praktiliseks, mis omakorda on jaotatud alapeatükkideks. Teoreetilises osas seletab autor lahti agressiivsuse mõiste ja selle seotuse hälbiva käitumisega, tutvustab agressiivsuse liike lähtudes nii agressiivsuse eesmärgist, bioloogilistest tekkemehhanismidest kui ka väljendumise viisidest. Samuti annab ülevaate agressiivsuse põhjustest (bioloogilised, perekondlikud, sotsiaalkeskondlikud, kultuurilised ning situatsioonilised mõjud) ning tutvustab repressiivseid ja preventiivseid meetodeid võitluses agressiivsusega nimetades sealhulgas ära nende puudused ja eeliseid. Teoreetilise osa lõpus kirjeldab autor agressiivsuse kontrollimise õpetamiseks väljatöötatud rehabilitatsiooniprogramme: „Agressiivsuse asendamise treening“ ja „Viha juhtimise“ kursus. Antud programmide puhul on tegemist kognitiiv-käitumisteraapiaga. Maailmamainega rehabilitatsiooniprogrammide uurija, Marylandi ülikooli professor Doris Layton MacKenzie

on esitanud üldistava väite: Rehabilitatsiooni programmide raames läbiviidud uuringutes on pideva tähelepanu all teraapia ajal ilmnev positiivne kognitiiv-käitumuslik efekt (Cullen & Gendreau 1989, Gendreau & Ross 1987, Husband & Platt 1993, Lipsy 1992, Losel 1995, ref MacKenzie 2006:112).

Praktilises osas viis käesoleva töö autor läbi „Viha juhtimise“ kursuse efektiivsust kajastava uurimuse. Uurimuse ülesanded on järgmised:

1. Kui tulemuslik on olnud Eesti vanglates läbiviidud „Viha juhtimise“ kursus kõrge agressiivsusega kurjategijate rehabilitatsioonis;
2. Millised on „Viha juhtimise“ kursuse tugevad ja nõrgad küljed;
3. Kuidas muuta „Viha juhtimise“ kursust tulemuslikumaks, tuginedes nii läbiviijate kui ka kursuses osalenute arvamustele.

I TEOREETILINE ÜLEVAADE

1.1 Agressiivne käitumine, selle liigid ja väljendusviisid

Inimesed on võimelised käituma nii antisotsiaalselt kui ka prosotsiaalselt. Üheks antisotsiaalseks käitumisvormiks on agressiivne käitumine. See on käitumine, mis on suunatud teise isiku vastu kavatsusega talle viga tekitada (Baron 1977, Baron & Richardson 1922, ref Sternberg 1995:548; Baron 1977, Krebs & Miller 1985, ref Wortman, Loftus, Marshall 1992:608; Baron 1977, ref Penrod 1983:406; Baron 1977, p.7, ref Shaver & Tarpay 1993:251; Berkowitz 1974, ref Feldman 1990:670; Berkowitz 1980:337; Penthin 2003:10; Smith 1993:624). Vägivald on agressiivne käitumine selle kõige ekstreemsemas ja sotsiaalselt mitteaktsepteeritavas vormis (Zimbardo 1988:643). Agressiivseks käitumiseks ei peeta tähelepanematuses põhjustatud kahju tekitamist, vaid kahju tekitamine peab olema agressiivse käitumise eesmärk (Ellonen, et al 2002:11). Bachmann'i ja Maruste (2003: 371) sõnul on agressiivsele käitumisele iseloomulik äge raevu- ja vihatunne, milles peitub soov või vajadus teisele inimesele viga tekitada või teda alandada. Samuti leiavad nad, et agressiivne käitumine ei ole juhuslik, vaid see on energiline, järjekindel ning teadlik tegevus. Liisa Keltikangas-Järvinen kirjutab oma raamatus „Agressiivne laps“, et agressiivne käitumine on alati hälve ning see tuleneb paljude mõjurite koostoime tagajärgedest. Veel leiab ta, et agressiivsele käitumisele toetumine näitab alati psüühilist allakäiku ning et viimane tuleb mängu siis, kui muid vahendeid enam pole. (Keltikangas-Järvinen 1992)

Agressiivset käitumist on liigitatud mitmeti. Kõige üldtuntum neist on Feshbach'i (1964) liigitus, kes leidis, et on olemas kahte liiki agressiivset käitumist: **ekspressiivne ja instrumentaalne agressiivsus** (Baron 1977, Feshbach 1970, ref Sternberg 1995:548; Bartol 1995:183). Feshbach'i sõnade kohaselt sünnib ekspressiivne agressiivsus vastuseks vihapõhjastavatele tingimustele nagu solvangud, füüsilised rünnakud või isiklikud läbikukkumised. Feshbach märgib, et ekspressiivse agressiivsuse puhul on kallaletungija eesmärk panna oma ohver kannatama ning et antud kategooriasse kuuluvad seega paljud tapmised, vägistamised ja teised vägivaldsed kuriteod, mis on suunatud ohvri vigastamisele. Instrumentaalne agressiivsus sisaldab aga Feshbach'i sõnul endas võistlevat momenti saamaks endale objekti või staatust (juveelid, raha, territoorium jms), mida teine isik omab. Antud kategooriasse kuuluvad Feshbach'i sõnul tavaliselt röövimised, murdvargused, erinevad

valgekraede kuriteod ning palgamõrvarite poolt toimepandud tapmised. (Bartol 1995:183-184)

Teise agressiivse käitumise liigituse on välja pakkunud Moyer, kes 1968-ndal aastal defineerides agressiivse käitumise erinevaid liike, jagas need seitsmesse kategooriasse (Siegel 2005:2).

1. Hirmu põhjustatud agressiivsuse puhul ründab saakloom teda nurka surunud röövlooma (Darley, Glucksberg, Kinchla 1988:391).
2. Emaliku agressiivsuse puhul on täheldatud, mida ligemal on ema oma järglastele ja ähvardavale objektile, seda suurema tõenäosusega ta ründab.(Siegel 2005:2)
3. Isastevahelise agressiivsuse puhul näitab täiskasvanud isane välja vaenulikkust teise võõra isase lähedalolekul (Darley, Glucksberg, Kinchla 1988:392). Põhjuseks arvatakse olevat meessuguhormoon testosteroon. Nimelt on arenematutel ja kastreeritud loomadel täheldatud isastevahelise agressiivsuse puudumist. Kui neile süstida aga testosterooni, ilmneb neil agressiivset käitumist. (Levy & King 1953, ref Darley, Glucksberg, Kinchla 1988: 392)
4. Vihaagressiivsust seostatakse emotsionaalse erutusega ning seda kutsuvad esile valu ja frustratsioon (Darley, Glucksberg, Kinchla 1988:391). Kui panna kaks rottu ühte puuri ning anda neile lühiajalisi perioodilisi elektrilööke, siis elektrilööki saades nad ründavad üksteist (Darley, Glucksberg, Kinchla 1988:391).
5. Seksuaalaktist tulenev agressiivsus on rohkem tuntud inimeste kui loomade keskel. Seksuaalne erutus on sagedasti seotud vaenulikkuse või vaenulike fantaaside taseme tõusuga. (Siegel 2005:3)
6. Saaklooma olemasolu röövlooma vaateväljas kutsub esile kiskjalikku agressiivsust (Siegel 2005:3).
7. Territoriaalne agressiivsus ilmneb, kui sissetungija siseneb alale, mille teine loom on eelnevalt ära märgistanud (Siegel 2005:4).

Inimesed käituvad ja defineerivad agressiivsust erinevalt. Järgnevalt on loetletud mõningad üldlevinud agressiivsuse väljendusviisid:

- taga rääkimine;
- kuulujuttude levitamine;
- halvustavate nimedega kutsumine;
- õel nõökimine;
- mõnitamine;
- teiste ähvardamine või hirmutamine;
- tõukamine;
- juustest tirimine;
- hammustamine;
- laksu andmine;
- löömine;
- pussitamine;
- tulistamine;
- vägistamine.

(Loeber, Hay 1997:48, National Institute of Mental Health 2000, ref National Youth Violence Prevention Resource Center)

1.2 Agressiivse käitumise põhjused

1.2.1 Bioloogilised faktorid

Agressiivse käitumise bioloogilisi põhjuseid ignoreeriti mitmeid aastaid. Tänapäeval mõönavad siiski paljud uurijad, et geneetilistel, hormonaalsetel ja biokeemilistel faktoritel on oma osa agressiivsel käitumisel (Simmel, Hahn, Walters, 1983, ref Tomlinson-Keasey 1985:564). Sigmund Freud, psühhoanalüüsi isa, oli veendunud, et inimesed on vastuvõtlikud sünnist alates agressiivse energia akumulatsioonile, mis tuleb hajutada ja eemale juhtida enne, kui see jõuab ohtliku tasemeni. Freud arvas, et vägivald kõikides oma vormides on agressiivse energia väljapaiskamise ilming (Bartol 1995:185). Freud uskus, et sünnimomendist alates valitseb inimest kaks vastandlikku instinkti: eluinstinkt (Eros), mis on mõeldud ellujäämise tarbeks ning surmainstinkt (Thanatos), mis töötab individuaalse enesehävituse vastu. Ta

oletas, et surmainstinkt on tihtipeale suunatud väljapoole ning kujutab endas ette agressiivset käitumist teiste isikute vastu. Antud energiat visualiseeris Freud veena, mis kuhjub reservuaari. Kui kogunenud vett ei päästeta valla väikestes kogustes ehk siis sotsiaalselt aktsepteeritavatel viisidel, akumulereb antud vesi ning loksus lõpuks üle reservuaari juba ekstreemsemal ja sotsiaalselt mitteaktsepteeritavas vormis. (Zimbardo 1988:644)

Bioloogia Nobeli laureaat, Konrad Lorenz, uskus, et agressiivsus on inimestel ja loomadel päritud instinkt (Bartol 1995:186). Ta (1966) väitis, et agressiivsus on isetekkiiv, sünnipärane valmidus võidelda, mis on äärmiselt vajalik organismi ellujäämiseks (Tomlinson-Keasey 1985:564; Zimbardo 1988:645). Näiteks territooriumi pärast võitlemine hoiab alal piiratud toiduvarud ning loomad valguvad üle suure maa-ala laiali. Võitlus kaaslase pärast tagab, et tugevaimad loomad reprodutseeriks ning võitlus järglaste pärast kindlustab liikide jätkamise. (Tomlinson-Keasey 1985:564) Lorenz'i sõnul on seega instinktide alalhoiu seisukohalt agressiivsuse olemasolu oluline (Lorenz, 1966, p.48, ref Tomlinson-Keasey 1985:564).

Ardrey (1966) leidis jälle, et agressiivsus tuleneb territoriaalsusest, mis seisneb sünnipärasest tungis omandada ning kaitsta vara. Tema sõnul märgistavad osad loomaliigid maa-ala, kus nad elutsevad ning teised liigikaaslased reageerivad antud territooriumile sattudes tagasitõmbumisega. Juhul, kui nad seda ei tee ning astuvad üle märgistatud piiri, riskeerivad nad antud territooriumi omaniku agressiivse rünnakuga. (Zimbardo 1988:645)

Mõningad varasemad uurijad uskusid, et kriminaalne käitumine ja eelsoodumused vägivaldaks on pärilikkuse tulemus. Kõige kuulsam selle vaate pooldaja oli Lombroso, kes oli veendunud, et kriminaalset tüüpi on võimalik identifitseerida spetsiaalsete füüsiliste iseloomuomaduste järgi nagu ebasümmeetriline pea ja lõualuu, madal laup, etteulatuvad kõrvad ja puhmjad teineteisega seotud kulmud. Rohkem kaasaegsemad uurimused fokuseerisid oma tähelepanu aga XYY kromosoomi sündroomile. (Bartol 1995:209) Viimasele andsid tõe Jacobs ja tema kolleegid (Jacobs, Brunton, Melville, Brittain, & McClermont, 1965), kes raporteerisid, et liigse Y kromosoomi olemasolu meestel on seotud pika kasvu, vaimse pidurduse ja ebaharilikult kõrge agressiivse käitumise tasemega (Bartol 1995:209). Jarvik, Klodin ja Matsuyama (1973) leidsid omakorda, et XYY konfiguratsiooni olemasolu üldises populatsioonis jääb keskelt läbi 0,11 ja 0,14 protsendi vahele ning vaimuhaigete hulgas 0,13-

0,20 protsendi vahele, kuid kriminaalses populatsioonis leidis Jarvik XYY kromosoomi esinevat 1,9 protsenti juhtumitest. (Bartol 1995:210)

Ka kaksikutega ja lapsendamistega seotud uurimused on näidanud geneetilist seost kriminaalse käitumisega (DiLalla & Gottesman, 1991, ref Wood & Wood 1996:614). Uurimuse käigus, kus uuriti 573 täiskasvanute kaksikute paari, Rushton ja tema kolleegid (1986) leidsid, et identsete kaksikute agressiivse käitumise korrelatsioon oli 0.40, samas kui erimunakaksikutel oli see vaid 0.20. (Wood & Wood 1996:614)

Psühholoogid on kogunud veenvaid tõendeid, et hormoonid aitavad kaasa agressiivse käitumise tekkele (Moyer 1971, Goldman 1977, ref Bartol 1995:202; Tieger 1980, ref Tomlinson-Keasey 1985:564). Olweus ja tema kolleegid (Olweus, 1980) leidsid uurimuse käigus, mis viidi läbi Rootsis 16-aastaste poiste seas, et poisid, kellel esines organismis kõrge testosterooni tase, ei olnud mitte ainult rohkem kärsitumad ja kergesti ärrituvad, vaid nad reageerisid ka suurema tõenäosusega agressiivselt, kui neid provotseeriti või ähvardati (Hetherington & Parke 1986:698; Mattson, Schalling, Olweus, Low, & Svensson, 1980, ref Tomlinson-Keasey 1985:566). Seoses hormoonide ja agressiivsusega võib veel näiteid tuua laste baasil, kellede emad võtsid nende raseduse vältel hormoontablette, et ära hoida närvisünnitust ning kelle agressiivsuse tase oli tunduvalt kõrgem võrreldes nende õdede ja vendadega, kelle raseduse vältel emad hormoontablette ei tarvitanud (Reinisch, Ziemba-Davis, & Sanders 1991, ref Sternberg 1995:549).

Rohkem kui 100 uurimust, mis on läbi viidud erinevates kultuurides, näitavad, et mehed on agressiivsemad kui naised ning et soerinevused agressiivses käitumises on märgatavad juba 2-3 aastaste laste puhul (Hyde, 1984; Maccoby & Jacklin 1974, 1980, ref Shaffer 1985:497). Üldiselt kaldub agressiivsuse väljendumine tüdrukutel olema harvem, rohkem rafineeritum ja kaudsem kui poistel (Brodzinsky, Messer, & Tew 1979, ref Tomlinson-Keasey 1985:566).

Uurijad on avastanud, et mõningad neurotransmitterid (norepinefriin, atsetüülkoliin ja serotoniin - biokemikaalid, mis on otseselt seotud neuraalimpulsside transmissiooniga, ilma milleta oleks transmissioon imetajate närvisüsteemis võimatu.) võivad oluliselt mõjutada ajukoore- ja koorealuseid mehhanisme, mis on vastutavad agressiivse käitumise ja vägivalla eest. Norepinefriin ja atsetüülkoliin näivad olevat eriti tähtsad agressiivse käitumise ergutamisel, samas kui serotoniin on tähtis selle pidurdamisel (Goldman 1977, ref Bartol

1995:206). Leitud on, et kui kindlad neurotransmitterid mõjutavad agressiivset käitumist, siis polegi selle alalhoidmine ravimitega ehk nii ebatõenäoline, sest on teada, et neurotransmittereid on võimalik mõjutada medikamentidega. (Bartol 1995:206)

Mõningad uurijad on oma tähelepanu kontsentreerinud agressiivset käitumist kontrollivate keskuste identifitseerimisele ajus. Oletatavasti, kui ajuosa, mis kontrollib või aitab kaasa agressiivsele või vägivaldsele käitumisele, oleks võimalik lokaliseerida, saaks seda manipuleerida. (Bartol 1995:206). Mitmetel California vangidel esines nt oimusagara vigastus ajus. Jaapani neurokirurg Hirataro Narabayashi väitis, et väikeajumandli operatsioonid on toonud edu patsientidele, kes on olnud vintsutatud agressiivsest, kontrollimatust, destruktiivsest ja vägivaldsest käitumisest. Ta raporteeris, et umbes 68 protsenti tema patsientidest on näidanud peale operatsiooni agressiivses ja vägivaldses käitumises olulist langust. (Valenstein 1973, ref Bartol 1995:207) Samuti on leitud ajukahjustusel, ajukasvajal ja oimusagara epilepsial seos agressiivse ja vägivaldse käitumisega (Mednick et al., 1988, ref Wood & Wood 1996:614).

Imikud erinevad üksteisest oma temperamendi poolest. Mõned beebid vinguvad ning on nõudlikud, samas kui teised beebid on muretud ja kohanemisvõimelised. Hilised uurimused on näidanud, et nõudlikel beebidel, kes ärrituvad kergesti, on etteennustamatud ning keda on raske maha rahustada, võivad hilisemate aastate jooksul suure tõenäosusega välja areneda agressiivse käitumise mustrid. Beebid, keda hinnati nõudlikeks 6, 13 ja 24 kuu vanustena, hinnati ka 3-aasta vanustena kõrgelt ärevaks, hüperaktiivseks ja vaenulikuks. (Bates 1982, ref Hetherington & Parke 1986:697)

Agressiivsus on põhjendatult püsiv omadus pika aja vältel ega kao kuhugi pärast noorukiiga. Eelkooliealised agressiivsed lapsed käituvad ka koolieas agressiivselt. (Kagan & Moss 1962, Olweus 1979, ref Shaffer 1985:497) Viimast põhjendatakse sellega, et agressiivseid lapsi kiusatakse sageli. Negatiivsetest sotsiaalsetest kokkupõrgetest tekivad lastel vaenulikud motiivid kaaslaste suhtes, mis vallanduvad hiljem agressiivsuseks. Fels'i pikaajalisest uurimusest tuli välja, et varase noorukiea ja varase täiskasvanuea vahel on agressiivsus meeste puhul stabiilne, kuid naiste puhul mitte. Jerome Kagan ja Howard Moss (1962) arvavad selle põhjuseks olevat meestepoolse agressiivsuse sallivuse ühiskonna poolt. (Shaffer 1985:497)

1.2.2 Perekondlikud faktorid

Õppimise protsess saab alguse juba varajases lapseas. Lapsed omandavad palju erinevaid käitumisviise ainuüksi juba oma vanemaid, aga ka teisi nende jaoks olulisi inimesi jälgides. Antud protsessi nimetatakse modelleerimiseks või vaatluslikuks õppimiseks. Situatsioonid, mis kõige enam soodustavad agressiivse käitumise õppimist, on järgmised: 1) lapsel on agressiivse käitumise jälgimiseks palju võimalusi 2) last julgustatakse agressiivselt käituma 3) laps on tihti agressiivse käitumise objektiks. (Huesmann 1988, ref Bartol 1995:190) Bandura (1983) eristab kolme tüüpi eeskujusid: perekonnaliikmed, subkultuuri liikmed ja sümboolsed eeskujud, mille eest kannab tänapäeval hoolt massimeedia. Perekonnaliikmed, eriti vanemad, võivad olla väga mõjukateks eeskujudeks oma lastele, seda kuni noorukieani. Varajases noorukieas hakkavad noorukite üle rohkem domineerima nende kaaslased. (Bartol 1995:191)

Laste esimesteks ja kõige olulisemateks eeskujudeks on reeglina nende vanemad, vanavanemad või teised lähedased inimesed. Kui nimetatud isikud käituvad agressiivselt, on nad lastele negatiivseks eeskujuks. Lapsed, nähes agressiivset käitumist, matkivad seda, omandades selle läbi arusaama, et agressiivsusega võibki jõuda teise inimese suhtes valitsevale positsioonile ning saada kasu. (Penthin 2003:28; Perttu et al., 2001:18) Soonets jt. on täheldanud, et paljud vanemad, kes väärkohtlevad oma lapsi füüsiliselt, on ise samuti lapsepõlves kannatanud füüsilise vägivalla all. Laps, kes näeb oma vanemat vägivaldselt käitumas, leiab, et löömine on normaalne ning ta rakendab sarnast kasvatusmeetodit tõenäoliselt ka oma tulevases perekonnaelus. (Soonets et al., 1997:107-108) Üks kõige usaldusväärsemaid uurimustulemusi lastekasvatamises on see, et kalgid ja oma lapsi hülgavad vanemad, kes rakendavad oma laste puhul ebakindlal viisil füüsilist karistust, kes võimaldavad oma lastel tihtipeale väljendada vabalt agressiivseid impulsse, kasvatavad suurema tõenäosusega ülesse vaenulikud, agressiivsed lapsed (Eron 1982, Olweus 1980, Sears, Maccoby, & Levin 1957, ref Shaffer 1985:499). Patterson (1982) märgib, et karistusel on väga erinev mõju agressiivsetele ja mitteagressiivsetele lastele. Mitteagressiivsete laste jaoks on vanemlikul karistusel oodatud summutav mõju. Agressiivsetel lastel kutsub karistamine esile vaenulikkust karistaja suhtes ja hoopis kiirendab jätkuvat halba käitumist. Patterson märgib veel, et lapsed ei ole antud protsessis ainult passiivsed ohvrid, vaid nad tihtipeale kutsuvad oma halva käitumisega ise esile vanemate karistavat reaktsiooni. Kõige asjakohasem karistusmudel ongi Pattersoni arvates kahesuunaline, kus vanem ja laps

avaldata üksteisele mõju ning aitavad kaasa agressiivse käitumise mudeli arengule. (Hetherington & Parke 1986:693)

Et agressiivset käitumist alal hoida, vajab see perioodilist sarrustamist (Penthin 2003:24). Sarrustus võib olla positiivne, näiteks individil saab materiaalset või sotsiaalset hüvitist, kuid see võib olla ka negatiivne, näiteks individil lubatakse vaidlustada agressiivset käitumist. Kui agressiivsele käitumisele järgneb positiivne või negatiivne sarrustus, on seda suurem tõenäosus, et individil jätkab samal viisil. Kui jälgitavat eeskujut (lapsevanem, sõber või koolikaaslane) aga noomitakse või karistatakse agressiivse käitumise ajal või koheselt pärast agressiivset episoodi, seda suurema tõenäosusega pärsib see lapse enda agressiivsust. (Bartol 1995:192).

Toetudes mitmetele uuringutele kurjategijatega, on Patterson leidnud, et agressiivsed lapsed on osa ebatõhusast perekonnasüsteemist. Teismeliste kurjategijate vanemad pole olnud Pattersoni arvates efektiivsed oma laste kasvatamisel. (Loeber, Weissman, & Reid 1983, ref Tomlinson-Keasey 1985:569) Nad kontrollivad vähem oma laste tegevusi, teavad vähem, kus nende lapsed ringi liiguvad ning kes on nende sõbrad (Wilson 1980, ref Tomlinson-Keasey 1985:569). Rüdiger Penthin kirjutab oma raamatus „Agressiivne laps“, et „Vanemate ükskõikne suhtumine lastesse võib ärgitada neis agressiivset käitumist kahel põhjusel. Esiteks – lapsed kogevad, et agressiivsele käitumisele pööravad vanemad tähelepanu (olgu et enamasti negatiivset tähelepanu). Teiseks – vanemliku kontrolli puudumine viib selleni, et vanemad ei suuda korrigeerida laste väärkäitumist. Enamasti võivad lapsed teha, mida nad iganes tahavad, neil puudub vanemlik eeskujut ja kontroll“. (Penthin 2003:39)

Vanemad ei ole siiski ainukesed pereliikmed, kes aitavad kaasa lapse agressiivse käitumise arengule. Lapsed õpivad agressiivselt käituda ka koostoimes oma õdede ja vendadega, eriti seda nooremate vendade ja õdedega, kes võivad provotseerida agressiivset käitumist norimise, vingumise või löömise läbi (Hetherington & Parke 1986:693-694).

1.2.3 Kultuurilised faktorid

Inimese kalduvus vägivallale ja agressiivsele käitumisele sõltub suuresti ühiskonnast, kuhu ta kuulub. Igal ühiskonnal on omad normid, reeglid ning seadused, mida seal elav rahvas järgib

ning aktsepteerib. On ühiskondi, mis on väga vägivaldsed, näiteks USA, kus tapmiste arv on üks kõrgeim kõikide industriaalühiskondade hulgas (Brehm, Kassin, Fein 1999:387). Üheks põhjuseks arvatakse olevat USA-s suhteliselt kergelt kättesaadavad tulirelvad (Archer 1994, ref Geen & Donnerstein 1998:16). Riigid, kus on seadustatud tulirelvade üle tugev kontroll, on näidanud vägivaldsete kuritegude taseme langust peale kontrolli täideviimist (Podell & Archer 1994, ref Geen & Donnerstein 1998:16). Teiseks võimalikuks põhjuseks arvatakse olevat ameeriklaste püüdlust lahendada isikutevahelisi konflikte agressiivsemalt võrreldes mõne muu riigi rahvaga (Archer & McDaniel 1995, ref Geen & Donnerstein 1998:16).

Vägivaldsetest ühiskondadest rääkides märgib autor ära veel Ik suguharu Ugandast ning Mundugumoorid Uus-Guineast. Selleks, et ellu jääda varastavad Ik suguharu liikmed üksteise tagant, petavad ning isegi tapavad üksteist (Turnbull 1972, ref Shaffer 1985:498). Samuti on Mundugumoorid ehe näide agressiivsest ühiskonnast, kus lastele õpetatakse juba väikesest peale sõltumatust, võitlushimulikkust ning vastutulematust teiste hädadele (Mead 1935, ref Shaffer 1985:498).

Ehkki vägivalda leidub tänapäeval peaaegu kõikjal, ei ole olukord siiski veel lootusetu. 1997 aastal kirjeldas Bruce Bonta 25 ühiskonda terves maailmas, kus vägivald puudub peaaegu täielikult (Brehm, Kassin, Fein 1999:389). Näiteks USA ja Kanada usulahud amišid, mennoniidid ja hutteriidid propageerivad koostööd ja jagamist ning ei kiida mitte mingil juhul heaks agressiivset käitumist. Pügmeed kesk Kongost, kes küll kasutavad relvi endale toidu hankimiseks, näitavad väga harva välja isikutevahelist agressiivsust. Tshevongidel, kes elavad Malay Peninsula mägedes, ei esine nende keeles isegi sõnu, milledega saaks iseloomustada tüli, kaklust, agressiivset käitumist, sõjapidamist, kuritegevust või karistust (Bonta 2005a).

Millest siis selline erinevus? Inimesed, kes elavad rahumeelsetes ühiskondades üritavad niipalju kui võimalik elada harmoonilist elu ja vältida vägivalda. Viimane on nende jaoks lausa eluviis. Vägivalla vältimiseks on neil inimestel omad strateegiad ning meetodid välja kujunenud, milledega aidatakse kaasa isikutevahelisele harmoonia tekkele. Järgnevalt toob autor välja mõningad nendest strateegiatest ja meetoditest.

Paljud ühiskonnad, nagu tänapäev näitab, pooldavad poliitilisi liidreid. Rahumeelsed ühiskonnad on enamuses sellise eestvedamise vastu, samuti hoiavad rahumeelsed ühiskonnad seesmist rahu alal mittevägivaldseid karistusi rakendades. Üheks selliseks sotsiaalseid norme

kehtestada aitavaks viisiks on näiteks ostrakism. Peale eelnimetatute aitavad rahumeelsetes ühiskondades rahu alal hoida ka isoleeritus ning eraldumine. Nimelt valivad rahumeelsed ühiskonnad endale elamiseks tihtipeale just saared ning tihedad metsad, kus teistest inimasustustest pole jälgegi. Peale selle on rahumeelsetes ühiskondades kombeks niipea, kui vähegi aimatakse ette kõrvalise isiku agressiivsust, põgeneda. Mõnes ühiskonnas moodustatakse isegi uued grupid, kui nähakse, et grupisisesed pinged või tülid võivad lõhkuda nende igapäevast normaalset rahuliku elu. (Bonta 2005b)

Peale selle, et ühiskondades on kultuurilistest aspektidest lähtuvalt agressiivsuse tase nõnda erinev, on leitud, et põhjus võib peituda ka sõjajärgsetes ilmingutes (Archer & Gartner 1984, ref Geen & Donnerstein 1998:16). Sõdadest osavõtt on muutnud mõned ühiskonnad vägivalla suhtes sallivaks, mis on omakorda kaasa toonud vägivalla legitimeerimise riigis. 1984 aastal täheldasid Archer ja Gartner, et Esimesest ja Teisest Maailmasõjast osa võtnud riikides suurenes pärast sõda tapmistest arv. Samuti täheldasid nad, et sõja mõju edasisele sotsiaalsele vägivallale oli suurem riikides, mis kannatasid suuri lahingukaotusi ning riikides, mis olid sõjas olnud võidukad. (Geen & Donnerstein 1998:16)

Selline normatiivne protsess ei ilmne mitte ainult rahvuslikes kultuurides, vaid ka vägivalla subkultuurides, mida on nõnda nimetanud ameerika kriminoloog Marvin Wolfgang ja tema itaalia kolleeg Franco Ferracuti 1982 aastal. Täheldades, et USA lõunaosariikides ja Itaalia lõunaosas on keskmiselt tunduvalt kõrgem vägivallakuritegevuse tase võrreldes teiste regioonidega, mõtestasid Wolfgang ja Ferracuti seda kui erilist subkultuurilist nähtust ning määratlesid selle järgmiselt: vägivalla subkultuuriks nimetatakse sellist kultuuri, mille normid nõuavad jõu ja vägivalla avalikku kasutamist teatud situatsioonides (Traat & Markina 2003:30).

1.2.4 Keskkondlikud faktorid

Kognitiivne neoassotsiatsiooniline mudel, mille on välja pakkunud Berkowitz (1990), oletab, et viha ja agressiivne käitumine tulenevad eemaletõukavatest sündmustest ja ebameeldivatest emotsioonidest nagu kurbus, tusk ja depressioon (Wood & Wood 1996:615). Ebameeldivaid emotsioone ja eemaletõukavaid sündmusi, mis viivad agressiivse käitumiseni, on mitmeid. Esimene neist on valu (Berkowitz, Cochran, & Embree 1981, Ulrich & Azrin 1962, ref

Sternberg 1995: 550; Berkowitz 1983, ref Wood & Wood 1996:615). Teine on ebamugavus. Inimesed muutuvad agressiivseks, kui nad tunnevad end ebamugavalt, nt halbade lõhnade (Rotton, Barry, Frey, & Soler, 1978) nagu suitsulõhn ja õhusaastatus, (Rotton, & Frey, 1985) tõttu (Sternberg 1995:550). Konečni (1975) leidis, et vihased inimesed muutusid valju või mitmehäälese heli olemasolul veelgi agressiivsemaks, võrreldes vihaste inimestega, kes viibisid mahedas ja loomulikus helide keskkonnas (Bartol 1995:199). Mitmed uurimused on leidnud seose ka ümbritseva temperatuuri ja agressiivse käitumise vahel (Anderson, 1989; Anderson & DeNeve 1992, ref Wood & Wood 1996:615; Baron & Bell, 1975; Bell & Baron 1976, ref Sternberg 1995:550; Baron & Ransberger, 1978; Baron & Bell, 1975; Baron & Lawton, 1972; Bell & Baron 1977, ref Bartol 1995:196). Robert Baron'i sõnul ekstreemselt madal ja kõrge temperatuur aitavad kaasa agressiivse käitumise pidurdumisele, samas kui vahepealsed temperatuurid aitavad kaasa selle kasvule. Baron põhjendab seda sellega, kui temperatuur muutub väga ebameeldivaks, kas siis liiga palavaks või liiga jahedaks, otsib inimene eelkõige endale kaitset, näiteks joo külma jooki või paneb soojalt riidesse. Teisisõnu, indiviid üritab põgeneda eemaletõukavate tingimuste eest. (Bartol 1995:196) Mõningad uurijad on viinud inimeste seas läbi uurimusi selgitamaks populatsiooni mõju agressiivsele käitumisele (Griffith & Veitch 1971, ref Bartol 1995:195). Uurimustulemustena populatsiooni ja temperatuuri kasvades, kasvasid ka inimeste negatiivsed tunded üksteise vastu (Bartol 1995:195). Kolmandaks võimalikuks teguriks agressiivse käitumise tekkel peetakse frustratsiooni (Sternberg 1995:550). Frustratsioon võib igas vanuses, lapsepõlvest alates kuni täiskasvanu eani välja, esile kutsuda agressiivset käitumist. Kuna frustratsiooni ja agressiivse käitumise vaheline seos oli nii ilmne, siis uskusid varasematel aegadel paljud psühholoogid, et frustratsiooni tagajärjeks on alati agressiivne käitumine. (Dollard, Dobb, Miller, Mowrer, & Sears 1939, ref Tomlinson-Keasey 1985:571; Dollard et al., 1939; Miller, 1941, ref Wood & Wood 1996:614; Feldman 1990:672) John Dollard'i ja tema kolleegide sõnul, inimesed, kes on pettunud, nõrдинud, pahased või ohustatud, käituvad agressiivselt, kuna agressiivsus on sünnipärane, peaaegu, et automaatne reaktsioon frustreeritud olukordades (Bartol 1995:187). Kuigi on olemas täiesti selge empiiriline seos frustratsiooni ja agressiivse käitumise vahel (Barker, Dembo, & Lewin, 1941), on siiski teada, et alati ei vii frustratsioon agressiivse käitumiseni (Bartol 1995:187; Doob & Sears, 1939; Pastore, 1950, ref Wood & Wood 1996:614; Sternberg 1995:550). Berkowitz'i sõnul frustratsioon pigem suurendab tõenäosust, et indiviid saab vihaseks ning käitub peagi agressiivselt ehk teisisõnu frustratsioon aitab kaasa agressiivse käitumise jõudlusele (Bartol 1995:187-188). Palju hiljem tõstis Berkowitz (1989) esile kaks tähtsat komponenti frustratsiooni-agressiivsuse võrrandis.

Esiteks kutsub agressiivset käitumist esile see, kui isik tajub väärkohtlemist tahtlikuna ning teiseks see, kui kogetud frustratsioon on eemaletõukav. Berkowitz'i sõnul saavad inimesed vihaseks ning muutuvad agressiivseks, kui nad tajuvad et neid on koheldud ebaõiglaselt, isiklikult rünnatud või takistatud nende ihaldatud eesmärgi saavutamisel. (Bartol 1995:189)

Rowell Huesmann'i sõnul (1988) juhivad agressiivset käitumist suuresti ka kognitiivsed skriptid, mis on õpitud ja vahendatud igapäevaste kogemuste käigus (Bartol 1995:192). Iga skript on igal inimesel erinev ja ainulaadne, kuid niipea, kui skript omandatakse, muutub see resistentseks ja võib nii püsida kogu täiskasvanuea. Selleks, et skripti omandada, on vajalik seda aegajalt korrata. Praktika on näidanud, et skripti mitte ainult ei kodeerita ega hoita mälus alal, vaid seda ka taastatakse ja kasutatakse, kui indiviid puutub probleemiga kokku. (Bartol 1995:192) Indiviid, kes aga on kehvasti omandanud sisemised agressiivsuse vastased standardid ning on veendunud, et agressiivne käitumine ongi üks eluviisidest, rakendab suurema tõenäosusega oma käitumises agressiivseid skripte. Pärast 22-aasta pikkust uurimust leidsid Eron ja Huesmann (1984), et nõrgenenud intellektuaalne kompetents ja viletsad sotsiaalsed oskused avaldavad varajast mõju lapsele, kes rakendab seetõttu konfliktide lahendamisel rohkem agressiivseid meetmeid. Lisaks sellele, näitasid uurimusetulemused, et selline agressiivne stiil püsib läbi aja ja situatsioonide ning sellest saab eelistatuim elustiil kogu täiskasvanuea jooksul. (Bartol 1995:193)

Peale perekonna on tähtsuselt teisel kohal laste sotsiaalsete mõjutajatena kaaslased. On leitud, et grupikaaslased nii pidurdavad kui ka julgustavad agressiivset käitumist. Igal grupil on omad kindlad grupisisemed käitumisstandardid, mida grupp aktsepteerib. Kui keegi grupiliikmetest nendest agressiivse käitumise läbi kõrvale kaldub, heidetakse ta suure tõenäosusega grupist välja. (Dodge, 1982, ref Tomlinson-Keasey 1985:570) Grupist isoleerimine avaldab aga väljaheidetule kahepidist mõju. Mõned väljaheidetud muudavad oma käitumist ning nad võetakse gruppi tagasi. Sellisel juhul on grupikaaslased väljaheidetule edukad sotsialiseerijad, kui aga väljaheidetud omandavad endile kõrvalseisja staatuse, ei pruugi nad iial asjakohaselt konflikte lahendada õppida ning nad jäävadki kõrvalseisjateks. (Tomlinson-Keasey 1985:570) Lisaks agressiivsuse pidurdamisele võivad grupikaaslased olla ka selle julgustajateks. Nimelt on paljudes noorukjõukudes soositud sellised isikuid, kes rikuvad seadusi, on teiste suhtes agressiivsed ja hakkavad vastu politseile (Tomlinson-Keasey 1985:571).

Enamus uurijaid arvab, et televiisorist vaadatavate vägivaldsete saadete ja agressiivse käitumise vahel on olemas kaalukas seos (Eron, 1982; Huesmann & Eron, 1986, ref Feldman 1990:673; Pearl, Bouthilet, & Lazar, 1982, ref Tomlinson-Keasey 1985:572; Pearl et al., 1982; Rubinstein, 1983, ref Wood & Wood 1996:616). Enamus eksperte nõustub, et meediast vägivalla vaatamine võib inimesed viia suurema valmiseolekuni käitumaks agressiivselt ning tundlikkuse vähenemiseni vägivallaohvrite kannatuste suhtes (Linz, Donnerstein, & Penrod, 1989, ref Feldman 1990:673). Uurimuse käigus, mille viisid läbi Walters ja Malamud (1975) leiti, et 16-aastaseks saades on laps keskmiselt kulutanud rohkem aega televiisori vaatamisele, kui klassis istumisele ja on tõenäoliselt olnud tunnistajaks rohkem kui 13 000 tapmisele (Bartol 1995:199; Hetherington & Parke 1986:694). Soonets jt. on öelnud, et „Meedia kaudu vahendatav vägivald kinnistab arusaamist vägivallast kui väärtusest ja kui vahendist sobiva käitumise omandamiseks. Laps võtab kergesti omaks nähtud väärtused, hoiakud ja normid, sest tal on vähe arenenud analüüsivõime ja oskus teha vahet reaalse elu ning fantaasiamaailma vahel. (Soonets et al., 1997:146) Klassikalises uurimuses, mille viis läbi Bandura 1965 aastal, jagati 66 lasteaialast kolme gruppi ning neile näidati ühte kolmest võimalikust viieminutilise filmilõigust. Kõik need kolm filmilõiku sisaldasid endas stseeni, kus täiskasvanu verbaalselt ja füüsiliselt ründas suurt täispuhutud liivaga täidetud nukku, nimega „BoBo“. Üks grupp lapsi nägi, kuidas täiskasvanule anti peale agressiivset käitumist kommi ja karastusjooki. Teine grupp nägi, kuidas täiskasvanut noomiti ja löödi agressiivse käitumise eest. Kolmas grupp oli aga tunnistajaks situatsioonile, kus täiskasvanut ei karistatud ega premeeritud. Pärast seda, kui lapsed olid filmilõigu ära näinud, lubati neid kümneks minutiks mänguruumi mänguasjadega mängima minna, sinna hulka kuulus ka „BoBo nukk“. Grupp lapsi, kes olid näinud, kuidas täiskasvanut premeeriti pärast agressiivset käitumist, väljendasid mängides rohkem agressiivset käitumist kui teised kaks gruppi. Grupp aga, kes nägi, kuidas täiskasvanut karistati agressiivse käitumise eest, väljendasid mänguruumis kõige vähem agressiivsust. (Bartol 1995:200) Paljud teised uurijad, kes mitte ainult ei dubleerinud Bandura uurimusetulemusi, järeldasid, et meedia vägivallal võib olla tugev mõju reaalelus asetleidvale vägivallale paljudes situatsioonides (Baron, 1977, ref Bartol 1995:200).

1.2.5 Situatsioonilised faktorid

Agressiivset käitumist mõjutavad mitmed situatsioonilised faktorid (Mueller, 1983, ref Shaver & Tardy 1993:255). Kõige ilmselgemaks agressiivse käitumise provokaatoriks on

agressiivsus ise. On kindlaks tehtud, et agressiivsus tekitab veelgi rohkemat agressiivsust (Sternberg 1995:549). Ehkki mõned religioonid õpetavad meid ette pöörama teist põske, kui meid lüüakse, näitab praktika, et inimesed vastavad agressiivsusele enamjaolt ikkagi vasturünnakuga (Borden, Bowen, & Taylor, 1971; Ohbuchi & Kambara, 1985, ref Sternberg 1995:549-550). Üks põhjus, miks niimoodi käitutakse võib tuleneda sellest, et enamus inimesi käsitleb vastakat agressiivset käitumist kui õigustatud tegu enesekaitset.

Mitmed uurimused on näidanud, et ka füüsiline erutus aitab kaasa agressiivse käitumise tekkele (Rule & Nesdale, 1976, ref Feldman 1985:307). Viimane avaldab eeskätt mõju isikutele, keda on enne füüsiliste koormust aetud vihale või on olnud eelnevalt juba frustreritud. Isikute puhul aga, keda eelnevalt vihale poldud aetud, ei esinenud agressiivse käitumise suurenemist füüsilisest erutusest tingituna. (Feldman 1985:308)

Kuid siiski, füüsiline aktiivsus ei ole ainuke erutuse allikas, mis võib viia agressiivse käitumise suurenemiseni: samuti võivad erutuse põhjustanud seks, alkohol ja narkootikumid kaasa aidata agressiivse käitumise tekkele. 30 eksperimentaalset uurimust sisaldav metaanalüüs on näidanud, et alkoholil ja agressiivsusel on omavaheline seos (Bushman & Cooper, 1990, ref Wood & Wood 1996:614). Palju uurimusi on leidnud, et vähemalt 50% vägivalda kuritegude toimepanijatest on olnud kuriteo toimepanemise ajal alkoholijoobes (e.g., Beck, 1991; Kline, & Greenfield, 1988; Greenberg, 1981; Innes, 1988; MacDonald, 1961; Murdoch, Pihl, & Ross, 1990; Pernanen, 1991, ref Geen & Donnerstein 1998: 37).

Peale eelnimetatute on uurijad täheldanud, et ka verbaalne ning füüsiline rünnak on kindlad agressiivse käitumise provokaatorid. 1968. aastal läbiviidud uurimuses provotseeris Geen selles osalenud isikuid solvangutega nende intelligentsuse ja motivatsiooni kohta. Uurimuse tulemusest nähtus, et grupp, keda provotseeriti, näitas rohkem agressiivset käitumist välja võrreldes kontrollgrupiga. (Penrod 1983:418)

Zimbardo (1969.a.) sõnul käituvad inimesed suurema tõenäosusega agressiivselt, kui nad tunnetavad end olevat deindividualiseeritud tingimustes (Penrod 1983:416). Viimane tähendab individuaalse identiteedi tunnetuse kaotust (Diener, 1979, 1980, ref Sternberg 1995: 550-551). 1973. aastal kinnitas Watson deindividualisatsiooni mõju, kui ta uuris sõja rekordeid 23 erineva riigi raames. Antud uurimusest nähtus, et ekstreemne agressiivsus oli

palju levinum nendes riikides, kus sõdurid kasutasid maskeeringut või siis muutsid kuidagiviisi oma füüsilist välimust lahingule minnes. (Penrod 1983:417)

Berkowitz on omakorda täheldanud, et agressiivse stiimuli esinemine väli- või sisekeskkonnas, suurendab agressiivselt reageerimise tõenäosust. Agressiivsed stiimulid sellised nagu relv ja nuga, võivad indiviidis suurema tõenäosusega esile kutsuda agressiivset käitumist, võrreldes situatsiooniga, kui neid stiimuleid ei esineks. (Berkowitz & LePage, 1967; Leyens & Parke, 1975, ref Brigham 1991:425) Uurimuses, kus testiti Berkowitz'i hüpoteesi (Berkowitz & LePage, 1967, ref Bartol 1995:188) leiti, et vihased agressiivsed meessoost isikud käitusid relva olemasolul suurema tõenäosusega agressiivselt, kui meessoost isikud sulgpalli reketi olemasolul. Antud eksperimendi tulemustest järeldati, et nähtava relva olemasolu võib pigem aidata kaasa, kui ära hoida vägivaldset reaktsiooni. (Bartol 1995:188). Mainimist vajab siinkohal veel see, et agressiivset käitumist esilekutsuv stiimul peab siiski olema väliselt agressiivne või vägivaldne (nt relv, nuga või pomm), kuid näiliselt võib ta jääda neutraalseks stiimuliks. Viimane tähendab seda, et stiimul peab olema seotud tema jaoks ebameeldiva sündmuse või tähendusega, et süvendada isikus agressiivsust. (Bartol 1995:189).

1.3 Agressiivse käitumise kontroll

Agressiivset käitumist on võimalik kontrollida erinevate meetodite abil:

Katarsise strateegia - Katarsise hüpotees väidab, et vihased inimesed, kes sooritavad agressiivseid tegusid ning lasevad seeläbi endast „välja voolata“ vaenulikud ja agressiivsed impulsid, ei pane lähitulevikus toime uusi agressiivseid tegusid. Freud, kes oli antud idee pooldaja, uskus, et inimesi tuleb julgustada nende agressiivsete tungide väljendamisel (Shaffer 1985:499). Viimane olevat Freud'i arvates vajalik selleks, et vältida agressiivsuse ohtlikku taseme tõusu, mis võib hiljem vallanduda tõeliselt vägivaldse või destruktivse tegevusena. Kuid nii populaarne, kui see katarsise meetod ka pole olnud, on siiski leitud, et antud meetod ei vähenda agressiivseid tunde, vaid hoopis vastupidiselt võib see noortele õpetada, et käte ja jalgadega löömine on aktsepteeritav viha ja frustratsiooni väljendamise meetod (Shaffer 1985:500). Uurimuse käigus, kus lastele, kes said kõigepealt vihaseks oma kaaslaste peale, anti võimalus oma agressiivsust väljendada elutu objekti peal, ei muutunud

sugugi vähem agressiivsemaks kaaslaste suhtes, kes neid vihale ajasid (Mallick & McCandless, 1966, ref Shaffer 1985:500).

Ootamatute vastuste strateegia – Ootamatud vastused võivad agressiivset käitumist vähendada. Paul Brown ja Rogers Elliot (1965) instrueerisid lasteaialaste kasvatajaid pöörama selga kõikidele agressiivsetele vahejuhtumitele, mis leidsid aset kasvandike hulgas (Shaffer 1985:500). Samal ajal paluti neil ka premeerida kõiki prosotsiaalse käitumisega seotud intsidente, nagu näiteks mänguasjade jagamine või üheskoos mängimine. Pärast kahe nädalast katseperioodi leiti, et füüsilise ja verbaalse agressiivsusega seotud intsidentide hulk oli laste seas vähenenud märkimisväärselt. Teises uurimuses leidis Ron Slaby (Slaby & Crowley, 1977), et ainuüksi komplimentide tegemise julgustamine laste hulgas suurendas nende prosotsiaalset käitumist ning vähendas agressiivset käitumist (Shaffer 1985:501). Samuti on naerma ajamine üks efektiivsemaid agressiivse käitumise kontrollimise meetodeid. Näiteks vähenes vihale aetud kolledži õpilaste hulgas agressiivne käitumine, kui nad vaatasid naljakaid multfilme. (Baron, 1978, ref Hetherington & Parke 1986:700)

Agressiivse keskkonna ümberkorraldamine - Stress, ülerahvastatus ja võitlemine ebavõrdsete ressursside pärast võivad suurendada agressiivset käitumist. On täheldatud, et kui lasteaialaste arv kahekordistub ning mänguasju ja mänguväljaku varustust napib, suureneb agressiivne käitumine. Kui aga muretseda lasteaialaste arvu tõustes juurde ka mänguasju ja mänguväljaku varustust, ei pruugi agressiivse käitumise kasvu esineda. (Smith & Connolly, 1980, ref Hetherington & Parke 1986:701) Teine viis agressiivset käitumist kontrollida oleks agressiivsete mänguasjade vähendamine. Nimelt kutsuvad agressiivsed mänguasjad nagu püstolid, noad jms palju suurema tõenäosusega esile agressiivseid intsidente, kui neutraalsed mänguasjad. Ühe uurimuse käigus julgustati 5-8-aastaseid lapsi koolitundide vaheajal kasutama agressiivseid mänguasju. Antud uurimuse tulemustest nähtus, et lapsed, kes mängisid agressiivsete mänguasjadega, sattusid hiljem mänguväljakul suurema tõenäosusega konfliktidesse võrreldes lastega, kes mängisid neutraalsete mänguasjadega. (Feshbach, 1956, ref Shaffer 1985:501) Kolmas viis kontrollida agressiivset käitumist oleks näiteks see, kui vanemad loovad oma lastele mängualasid, kus isikutevaheliste konfliktide tekke tõenäosus oleks minimaalne. Avara ruumi muretsemine energiliste mängude tarbeks aitab elimineerida juhuslikke kehakontakte nagu näiteks tõukamine, mis tihti peale võib esile kutsuda agressiivset käitumist (Hurtup, 1974, ref Shaffer 1985:501).

Empaatia kui agressiivse käitumise eemalepeletaja - Agressiivset käitumist on võimalik vähendada, teadvustades ründajat tagajärgedest, mida ta võib tekitada oma käitumisega ohvrile (Hetherington & Parke 1986:700). Algkoolilapsed, noorukid ja täiskasvanud, rünnates ohvrit, taganevad tavaliselt ja lõpetavad oma tegevuse, kui nad näevad, et ohvril on valu või too kannatab (Baron, 1971; Perry & Bussey, 1977, ref Shaffer 1985:501). Kuid on ka eelkooli lapsi ja üliagressiivseid algkooli poisse, kes jätkavad kannatava ohvri või ohvri, kes salgab, et tal on valu, rünnakut (Patterson, Littman, & Bricker, 1967; Perry, 1974, ref Shaffer 1985:501). Üks võimalik seletus sellisele sadistlikule käitumisele on see, et eelkoolieelikud ja teised üliagressiivsed invidiidid ei tunne oma ohvritele kaasa. Teisisõnu, nad ei tunne end halvasti ega põe sellepärast, et nad on teisele haiget teinud. (Shaffer 1985:501) Suure tõenäosusega on antud mõjude eest vastutav empaatia areng, mis on toimunud sotsialiseerimise käigus (Hoffman, 1984, ref Hetherington & Parke 1986:701). Uurimuse käigus on leitud, et algkoolilapsed, kellede empaatia tase on testide näol osutunud kõrgeks, on hinnatud õpetajate poolt väheagressiivseteks lasteks ning algkoolilapsed, kellede empaatia tase on osutunud madalaks, on hinnatud agressiivseteks lasteks (Bryant, 1982; Feshbach, 1978, ref Shaffer 1985:501). Michael Chandler (1973) leidis, et üliagressiivsed 11-13-aastased õigusrikkujad, kes osalesid 10-nädalases programmis, kus teadvustati noortele teiste inimeste tundeid, olid peale seda vähem vaenulikumad ja agressiivsemad võrreldes õigusrikkujatega, kes ei osalenud antud programmis (Shaffer 1985:501). Võimalik, et üliagressiivsetel lastel on halvasti arenenud empaatiline reaktsioon teiste inimeste ahastuste ja kannatuste suhtes. Seega treenides lapsi ja noorukeid väljendama rohkem empaatilistust ja tundlikkust teiste inimeste tunnete suhtes, võib olla efektiivseks vahendiks agressiivse käitumise kontrollimise meetodina (Chandler, 1973, ref Hetherington & Parke 1986:701).

Efektiivse konflikti lahendamise strateegia - Agressiivsed lapsed võivad käituda vaenulikul ja sobimatul viisil, kuna neil puuduvad oskused isikutevaheliste probleemide lahendamisteks. Richard ja Dodge (1982) leidsid, et agressiivsed poisid pakkusid sotsiaalsete konfliktide situatsioonidele palju vähem lahendusi kui nende klassikaaslased, samuti olid nende välja pakutud lahendused vähem efektiivsemad võrreldes nende klassikaaslaste omadega. (Hetherington & Parke 1986:700) Eeltoodust võib seega järeldada, et kui anda lastele mõista, millised negatiivsed tagajärjed võivad kaasneda agressiivse käitumisega, ning õpetada neile alternatiivseid probleeme lahendavaid käitumisviise, on võimalik agressiivset käitumist vähendada (Chittenden, 1942; Zahavi & Asher, 1978, ref Hetherington & Parke 1986:700).

Koduse keskkonna kontrollimine – Vanemad saavad vähendada laste agressiivset käitumist kontrollides kodust keskkonda. Nad saavad piirata ligipääsu agressiivsetele mänguasjadele, vägivaldsete TV programmide vaatamist, omada mõningast kontrolli laste sõprade valiku üle ja hoida silma peal oma laste tegemistel. Samuti saavad vanemad kontrollida ka iseenda käitumist ja kasutada probleemide lahendamisel vähemagressiivseid võtteid. (Tomlinson-Keasey 1985:569) Mitteagressiivsete eeskujude jälgimine võib suurendada tõenäosust, et agressiivsele käitumisele valitakse muid alternatiive (Sternberg 1995:551).

Nagu käesolevast peatükist näha, on agressiivset käitumist võimalik kontrollida ning ennetada juba varasest lapseast saati. Selleks peavad aga lapsevanemad teadlikud olema agressiivse käitumise erinevatest kontrolli meetoditest, samuti põhjustest, mis võivad agressiivset käitumist lapses esile kutsuda.

Hoolimata vanemate ponnistustest kasvatada oma lastest seaduskuulekad kodanikud, käituvad nii mõnedki noored agressiivselt sattudes seeläbi kriminaalsele teele. Kui senimaani ootas noori kurjategijaid toimepandud seadusrikkumiste eest pikk vanglapõlv ning peale vanglast vabanemist tegelesid nendega kriminaalhooldajad, siis praegusel hetkel pannakse rõhku vanglasisestele resotsialiseerimissüsteemide loomisele, mis aitavad kaasa kurjategijate edukale kohanemisele ühiskonnas peale vabanemist. Üheks selliseks süsteemiks on rehabilitatsiooniprogrammid, mida on paljude teiste riikide eeskujul läbi viima hakatud ka Eestis. Mõned nendest on kohapeal igapäevastest töökogumustest lähtudes välja töötatud, mõned jällegi mujalt sisseostetud. Käsikäes teiste rehabilitatsiooniprogrammidega on loodud ka mitmeid programme, mis aitavad agressiivse käitumisega kurjategijatel enesevalitsemist õppida. Eestis on sellisteks programmideks „Viha juhtimise“ kursus ja „Agressiivsuse asendamise treening“.

Antud programmide puhul on tegemist kognitiiv-käitumisteraapiaga (edaspidi KKT), mille eesmärgiks on indiviidi prosotsiaalse kompetentsuse suurendamine (Hilborn 1998:191). KKT põhineb hüpoteesil, et inimese emotsioonid sõltuvad sellest, kuidas ta ümbritsevat tõlgendab. Teraapias on keskseks nähtuseks kognitsioonid – mõtted, kujutlused ja püsiv inimesele iseloomulik mõtteviis. Viimane mõjutabki seda, mida tähele pannakse ning kuidas sündmusi tõlgendatakse. Kui mõtteviis, reeglid ja uskumused on vildakad, tekivad kergesti negatiivsed tunded nagu masendus, hirm ja viha. KKT on koostöö patsiendi ja terapeudi vahel. Viimane

aitab patsiendil muuta hinnangut iseenesele ja maailmale realistlikumaks ja selle abil vabaneda piinavatest tundmustest. Teraapia käigus tehakse patsiendile selgeks, kuidas teda vaevavad sümptomid tekivad, õpitakse tundma käitumisi, mis aitavad sümptomeid võimendada ja alal hoida, töötatakse ärevate mõtete kallal, õpitakse lõõgastumist ja hingamiskontrolli ja toime tulema vältiva käitumisega. (E.G.U. Erapraksis)

„Agressiivsuse asendamise treening“ (edaspidi ART) on programm, mis on mõeldud vägivaldsete kalduvustega, madala moraalse mõtlemise taseme ja väheste sotsiaalsete oskustega kurjategijatele. Selle eesmärk on õpetada osalejaid mõistma oma agressiivsust ja antisotsiaalset käitumist ning asendada seda positiivsete alternatiividega. ART on kokku pandud kolmest erinevast treeningust: sotsiaalsete oskuste arendamine, vihatunde ja väärtushinnangute analüüs.

Kuna „Agressiivsuse asendamise treeningut“ on Eesti vanglates käesolevaks hetkeks läbi viidud väga lühikest aega (alates 2003.a.) ning tegemist on pikaajalise grupitööga (10 nädalat), siis otsustas käesoleva töö autor oma lõputöös pikemalt kirjutada „Viha juhtimise“ kursusest. Selle raames viis autor läbi ka uurimuse, et teada saada, kas „Viha juhtimise“ kursus on mõjus agressiivse käitumisega kurjategijate rehabilitatsioonis.

1.3.1 „Viha juhtimise“ kursuse olemus

Sotsiaalsete rehabilitatsiooniprogrammide eesmärk on õpetada kinnipeetavatele sotsiaalseid oskusi, mis aitaksid neil ühiskonnas seaduskuulekalt toime tulla. Üheks selliseks on „Viha juhtimise“ („Anger Management“) kursus. See on esimene rahvusvaheliselt tunnustatud rehabilitatsiooniprogramm, mis võeti Eesti vanglasüsteemis kasutusele 2001. aastal. „Viha juhtimise“ kursus on välja töötatud Suurbritannia Vanglate Ameti poolt 1995. aastal ning täiendatud ja kohandatud Soome Justiitsministeeriumi vanglate osakonnas 2000. aastal. 2001. aasta jaanuaris osales kaks Eesti vanglateenistajat Soome vanglate koolituskeskuses korraldatud „Viha juhtimise“ juhendajakoolituses. Tänapäevaks on nende juhendamisel kursuse läbiviimiseks vajaliku väljaõppe saanud 28 Eesti vanglatöötajat.

„Viha juhtimine“ kujutab endast ette lühikursust, kus töötatakse oma mõtlemise ja käitumisega loengute, näidisolukordade jälgimise, rollimängude, arutelude ja kodutööde abil.

„Viha juhtimise“ kursuseid viivad Eesti vanglates läbi vastava koolituse saanud spetsialistid: psühholoogid, sotsiaaltöötajad ja huvijuhid. 2005. aasta seisuga on „Viha juhtimise“ kursuseid läbiviidud 6 erinevas Eesti vanglas, milledeks on Pärnu, Murru, Tartu, Tallinn, Ämari ja Viljandi.

„Viha juhtimise“ kursuse sihtgrupiks on impulsiivse ja agressiivse käitumisega kinnipeetavad, kellel on raskusi ärritumise ja oma viha valitsemisega. 2005. aasta seisuga on Eesti vanglates „Viha juhtimise“ kursuse edukalt lõpetanud 226 kinnipeetavat.

„Viha juhtimise“ kursuse eesmärgiks on selgitada osalejaile, mis nendega ärrituses/vihastudes toimub, miks on vaja ärritumist kontrollida, milleks on ärrituse/viha juhtimine kasulik ning anda osalejaile võimalus harjutada ärrituse/viha valitsemist rolliharjutuste abil.

„Viha juhtimise“ kursus koosneb üheksast kokkusaamisest, kus ühe korra pikkuseks on kuni kaks tundi. Sõltuvalt grupist toimuvad kokkusaamised üks kuni kaks korda nädalas. Nõrgema grupi puhul käsitletakse ühe kogunemise teemat kahe kogunemise ulatuses, mis tähendab seda, et kursus pikeneb poole võrra. Kursus viiakse tavaliselt läbi 6-8 kinnipeetavast koosneva rühmaga, et osalejate käsutuses oleksid erinevad vaatenurgad, mille üle nad saaksid järele mõelda. Kuna oluline osa „Viha juhtimise“ kursusest seisneb iseenda käitumise jälgimises, siis peavad kursusel osalejad kogu kursuse vältel päevikut pidama.

„Viha juhtimise“ kursust juhivad reeglina kaks spetsialisti, kes tuginevad kursuse läbiviimisel „Viha juhtimise“ kursuse juhendaja käsiraamatule, mis on soome keelest eesti keelde tõlgitud 2001. aasta veebruaris-märtsis. Enne „Viha juhtimise“ kursuse toimumist reklaamivad kursuse läbiviijad seda kinnipeetavatele. Kuulutuses, mille kursuse läbiviijad panevad ülesse vangla stendidele, on tavaliselt ära märgitud, millal kursus algab, mis kursusega on tegemist, mis keeles kursus toimub, kuhu kogunetakse ning millal, mida antud kursus endast ette kujutab ning kes on kursuse juhendaja.

„Viha juhtimise“ kursuse õppemeetoditeks on:

- Sissejuhatav loeng
- Rühmaarutelu
- Oskuste harjutamine ja kordamine

- Rolliharjutused
- Koduülesanded

„Viha juhtimise“ kursuse põhiteemadeks on:

- Vihatekitavate olukordade äratundmine
- Kehakeele valitsemine
- Rahustavad mõtted
- Lõdvestumine
- Asjalik, kehtestav suhtlemisviis
- Kriitika ja solvangutega toimetulek
- Rühma survega toimetulek
- Enese vihaleõhutamise tuvastamine
- Käegalöömise vältimine, enese motiveerimine

Pärast seda, kui on ära olnud „Viha juhtimise“ kursuse kaheksa kokkusaamist, toimub umbes kaks nädalat hiljem pärast kursuse lõppu 1 lisakogunemine, kus kursusel osalenud täidavad „Osaleja hinnangulehe“, mille abil kursuse juhendajad saavad informatsiooni selle kohta, mis mulje kursus osalejatele jättis, mida selle käigus õpiti ja kogeti ning mida võiks teisiti teha. (Justiitsministeerium 2005; Suurbritannia Vanglaamet 2001)

II UURIMISTÖÖ METOODIKA

2.1 Valim

Valim koosneb kuuest „Viha juhtimise“ kursuse läbiviinud inimesest, kelle ametinimetused on spetsialist-psühholoog, spetsialist-huvijuht, psühholoog, sotsiaaltöötaja, ning kes töötavad/töötasid viies erinevas vanglas (Tallinna, Pärnu, Murru, Viljandi ja Ämari). Valim tundub esmapilgul küll väike, kuid on kahtlemata esinduslik, kuna koosneb kuuest inimesest kaheksast, kes on Eestis „Viha juhtimise“ kursust läbi viinud. Valimi usaldusväärsus on garanteeritud tänu nende asjatundlikkusele.

2.2 Meetod

Uurimuse eesmärgiks on välja selgitada „Viha juhtimise“ kursuse mõju agressiivse käitumisega kurjategijate rehabilitatsioonis lähtudes kursuse läbiviijate hinnangutest.

Käesoleva uurimuse läbiviimiseks kasutas autor kvalitatiivset meetodit struktureeritud intervjuu näol. Meetodi valikul lähtus autor vajaliku alginformatsiooni kogumise vajadusest „Viha juhtimise“ kursuse kohta. Intervjuu küsimused koostas autor lähtuvalt uurimuse eesmärgist.

Kvalitatiivne uurimus on tervikut haarav teadmiste hankimine, kus andmed kogutakse loomulikus, tegelikus olukorras. Uuriija usaldab rohkem oma vaatlustel ja vestlustel uuritavatega kui mõõtmisvahenditega saadavat teadmist. Täiendavate teadmiste saamiseks kasutavad paljud uurijad abivahendina küsimustikke ja teste. Kuna uurija eesmärgiks on esile tuua ootamatuid asjaolusid, siis ei ole kvalitatiivse uurimuse lähtekohaks mitte teooria või hüpoteeside testimine, vaid ainestiku mitmekülgne ja üksikasjalik läbivaatamine. Andmete kogumisel kasutavad uurijad kvalitatiivseid meetodeid nagu teemaintervjuu, osalev vaatlus, rühmaintervjuu ja mitmesuguste dokumentide ja tekstide loogilisel arutlusel põhinevad analüüsid. Uurimisobjektid valitakse antud uurimuses eesmärgipäraselt, mitte juhusliku valimi teel. Juhtumeid käsitatakse kui ainulaadseid ja vastavalt sellele tõlgendatakse ka andmeid. (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2005:155)

Intervjuud viis autor läbi 2006. aasta märtsis ja aprillis. Intervjueeritavaid oli kokku kuus. Neli vastajat saatsid oma vastused autorile e-posti teel. Kahe ülejäänuga leppis autor eelnevalt kokku intervjuude toimumise aja. Üks nädal varem saatis autor intervjueeritavatele e-posti teel intervjuu küsimused, et neil oleks võimalik intervjuuks ette valmistuda. Intervjuud toimusid intervjueeritavate tööruumides ja kestsid keskmiselt poolteist kuni kaks tundi olenevalt informatsiooni hulgast. Intervjuud alustati intervjueerija enesetutvustusega ning selgitati lühidalt uurimuse olemust ja eesmärke. Samas teatati intervjueeritavatele, et saadud andmed jäävad anonüümseks ja neid kasutatakse ainult käesolevas uurimuses. Intervjuud viis autor läbi isiklikult, mille käigus tegi kirjalikke märkmeid. Intervjuus osalenute andmed esitas autor küsimuste-vastuste vormis.

Uurimisprotsess koosnes andmete kogumisest, mis sisaldas endas intervjuude läbiviimist, andmete sisestust, mis seisnes andmete viimises elektroonilisele kujule ja andmete töötlemisest, analüüsist ning tõlgendamisest.

III UURIMISTÖÖ TULEMUSED

3.1 Tulemused

Järgnevalt on toodud uurimuses osalenute vastused intervjuu küsimustele süstematiseeritud ja kompaktsel kujul. Antud peatükis ei ole autor avaldanud enda seisukohti ega hinnanguid. Vastused kuuluvad intervjuueeritutele. Intervjuu tugevaks küljeks on kahtlemata vastajate asjatundlikkus, mis tagab saadud info usaldusväärsuse. Kuna tegemist on valdavalt elukutseliste psühholoogidega, siis võib saadud vastuseid käsitleda eksperdi hinnangutena.

1. Millises vanglas töötate? Kaks vastajat töötavad Murru Vanglas, üks Tallinna Vanglas, üks Pärnu Vanglas, üks Viljandi Vanglas ja üks nii Viljandi kui ka Ämari Vanglas.

2. Kellena töötate? Küsimustele vastanutest kahel on ametinimetuseks psühholoog, ühel sotsiaaltöötaja, kahel spetsialist-psühholoog ja ühel spetsialist-huvijuht.

3. Kas Te olete läbi viinud “Viha juhtimise” kursust? Kõik vastajatest on läbi viinud „Viha juhtimise“ kursust.

4. Mitut “Viha juhtimise” kursust olete läbi viinud? Kursuste läbiviijad on läbi viinud vastavalt 1, 16, 7, 4, 7, 6-7 (vastaja ei mäletanud täpselt) kursust.

5. Kas Te olete “Viha juhtimise” kursust läbi viinud ainult kinnipeetavate hulgas? Kõik vastanutest on korraldanud kursusi ainult kinnipeetavate hulgas.

7. Kas „Viha juhtimise“ kursusest osavõtmine on olnud kinnipeetavatele vabatahtlik? Kursused on olnud alati vabatahtlikud.

8. Kui vastasite JAH, siis põhjendage, miks on see olnud vabatahtlik. Kolm vastanutest on ühel nõul, et kui osalemine on vabatahtlik, siis on tulemus positiivne, sundkorras on vastupidi. Sundimine ei anna tulemust. Aidata saab vaid seda, kes ise võimaluse annab ja seda soovib. Kolm ülejäänud vastanutest arvavad, et osalemine on igäihe vaba valik, kedagi ei saa sundida, kuid ei seleta oma väiteid kursuse mõju seisukohalt.

10. Kui palju on Teil olnud “Viha juhtimise” kursusel osalejaid praeguse hetkeni?

Murru I - 7 kursust maksimaalselt 12 inimest

Murru II - 113

Tallinn - 58

Viljandi - 48-56

Pärnu - 19

Ämari - 8

11. Kui paljud nendest on olnud mehed ning kui paljud naised? Kõik osalejad on olnud mehed.

12. Milline on olnud “Viha juhtimise” kursusel osalejate keskmine vanus? Viljandi Vangla spetsialist-huvijuht ütleb kursuses osalenute keskmiseks vanuseks olevat 16-17, Murru Vanglas varieerus sotsiaaltöötaja rühmades osalejate vanus vahemikus 19-63 ja Murru Vangla psühholoogi läbiviidud kursustes olid osalejad vanuses 19-38. Pärnu Vanglas olid osalejad vanuses 21-40, Ämaris oli keskmine vanus 26, Tallinnas 30.

13. Kui paljud osalejatest on kandnud vanglakaristusena isikuvastast ning kui paljud varavastast karistust? Enamikel vastanutest taoline info puudus. Siiski teab Tallinna Vangla spetsialist-psühholoog, et 28 osalejat kandis isikuvastast ja 30 varavastast karistust. Ämari Vangla psühholoogi hinnangul olid osalejad enamasti isikuvastases kuriteos süüdi mõistetud.

14. Kui paljud “Viha juhtimise” kursusel osalejatest on lõpetanud kursuse edukalt? Tallinna Vanglas lõpetas edukalt 40 osalejat 58-st, Ämaris 7 osalejat 8-st, Pärnus 19 osalejat 19-st, Murru 50 osalejat 113-st. Viljandi Vangla spetsialist-huvijuht hindab edukalt lõpetanute osakaalu 90%-le ja Murru Vangla sotsiaaltöötaja 85%-le. Eduka lõpetamise kriteeriumiks on lõputunnistuse kätte saamine.

15. Kui mõni osalejatest pole “Viha juhtimise” kursust edukalt lõpetanud, siis mis on olnud selle põhjus? Mittelõpetamise põhjused kattuvad kursuse läbiviijate vastustes. Peamiste põhjustena on välja toodud kartserisse paigutamist, vabanemist, teisse vanglasse üleviimist, eeluurimisele minemist, vabatahtlikku loobumist (huvi kaotamist), mitte kohaleilmumist, puudumist (lõputunnistuse saamiseks oli lubatud puududa 3 korda). Mõned osalejad leidsid, et kursus ei sobi neile, on liiga lapsik ja teema on juba tuttav. Mõned pidasid end liiga vanaks. Osad otsustasid kooli või töö kasuks. Mõned kinnipeetavad ei taha osaleda kindlates harjutustes nagu situatsioonimängud.

16. Kas mõni “Viha juhtimise” kursusel osalejatest on pidanud läbima antud kursuse ka teist korda?

17. Kui vastate JAH, siis mis on olnud selle põhjus? „Viha juhtimise“ kursusel osalenutest keegi pole pidanud kursust teist korda läbima. Need, kes esimesel korral lõputunnistust kätte ei saanud, võisid järgmine kord uue rühmaga liituda. Tallinna Vangla spetsialist-psühholoog väidab, et üks kinnipeetav on kursuse kaks korda läbinud, kuna viimase arvates oli materjali väga palju ja ta tahtis õpitud kinnistada. Murru Vangla psühholoog ütleb, et üks kinnipeetav

tuli kursusele ka teist korda, sest tahtis veelkord meeldivas seltskonnas viibida. Ämari Vangla psühholoog väidab, et kuigi paljud kinnipeetavad tahaksid kursusele veel teistki korda tulla, ei anna Justiitsministeerium selleks luba.

18. Kuidas on võimalik aru saada, et kursusel osaleja on saavutanud edu? Üldiselt on kursuse läbiviijad ühel meelel, et „Viha juhtimise“ kursus on avaldanud kinnipeetavale positiivset mõju, kui ta näitab üles huvi ja pühendumist, tema kehakeel muutub kursuse vältel avatumaks, ta hakkab rakendama õpitud oskusi ka tõsielusituatsioonides, ta jälgib oma kehakeelt, hääletooni, hakkab ennetama konflikte, ei provotseeri, võrdleb oma eelnevat ja praegust käitumist, pöörab rohkem tähelepanu enda ja teiste käitumisele, ei saa kartserikaristusi pärast kursuse läbimist, tema arusaamades ja mõtlemises toimub muutus – ta omandab oskuse uusi teadmisi rakendada. Kui kinnipeetav tunneb muret ja huvi selle vastu, mis toimub järgmisel korral, siis näitab see, et ta tahab oma käitumises midagi muuta. Viljandi Vangla spetsialist-huvijuhi sõnul on raske on aru saada, kas osaleja on saavutanud edu.

19. Milliseid muutusi olete täheldanud kursusel osalenute hulgas kursuse lõppedes?

Pärast kursuse lõppu on läbiviijad osalejate käitumises täheldanud avatult kontakti otsimise kasvu, asjalikku käitumist ja enesekehtestamist. Suhtumine vanglapersonali muutub, agressiivne käitumine väheneb, samuti väheneb ettekannete hulk pahanduste ja konfliktide kohta. Paremaks muutuvad suhtlemisoskused. Viljandi Vangla spetsialist-huvijuht ütleb, et kursuses osalenud poisid paistavad täiskasvanulikumatena. Osalejad on pärast kursuse lõppu vähem pinges, muutuvad suhtlemisaltimaks, oskavad paremini teistega arvestada, neid kuulata ja jälgida, kasvab tolerantsus ja tõuseb enesehinnang. Samuti kordavad läbiviijad eelmises küsimuses toodud muutusi – hakatakse rakendama uusi teadmisi, jälgima oma käitumist ja kehakeelt, loobutakse provotseerimisest, vähenevad konfliktid ja karistused, suhtlemisoskused paranevad.

20. Millist tagasisidet olete saanud kursusel osalenutelt endalt kursuse efektiivsuse kohta? Tagasiside on alati olnud positiivne, osalejatele on kursus väga meeldinud. Samas leiavad osalejad, et kursus on liiga lühike ja võiks rohkem sisaldada täiendavaid analoogseid tegevusi. Osalejad leiavad, et kursus on olnud kasulik ja aidanud neil enesevalitsemist ning -kehtestamist õppida. Kaks Tallinna Vangla kinnipeetavat leidsid, et kursus ei andnud neile mitte midagi.

21. Kas Teie arvates piisab ainult “Viha juhtimise” kursuse läbiviimisest agressiivse käitumisega isikute hulgas, selleks, et nad suudaksid kontrollima õppida oma agressiivset käitumist?

22. Kui vastate JAH, siis miks te nii arvate?

Kõik vastajad on nõus, et kuigi “Viha juhtimise” kursus kutsub esile muutuse, siis ainult sellest kursusest ei piisa, et osalejad õpiksid kontrollima oma agressiivset käitumist. “*Antud kursusest piisab selleks, et kutsuda isikus esile muutus. Antud muutuse toimiseks oleks hädavajalik sotsiaalne ning mõistev keskkond, mida vangla kohe üldse ei ole,*” ütleb Tallinna Vangla spetsialist-psühholoog. Ämari Vangla psühholoog leiab jällegi, et kuigi muutused toimuvad, tekib vanglas taandareng, kuna vanglaametnikud provotseerivad kinnipeetavate seas agressiivset käitumist.

23. Kui vastate Ei, siis milliseid meetmeid tuleks Teie arvates veel agressiivse käitumisega isikute puhul rakendada selleks, et nad õpiksid oma agressiivset käitumist kontrollima? Vastajad on nõus, et agressiivse käitumise kontrollima õppimiseks peaks rakendama lisameetmeid. Läbiviijad pakuvad välja teiste programmide kaasamise – näiteks “Agressiivsuse asendamise treening”, „Sotsiaalsete oskuste treening“, individuaalne nõustamine ja terapeutilistes gruppides osalemine. Murru Vangla sotsiaaltöötaja leiab, et teatud kurjategijate (näiteks agressiivsed seksuaalkurjategijad) puhul peaks olema spetsiaalsed programmid kohustuslikud, et võiks tingimisi enne tähtaega vabastada. Kursus oleks efektiivsem, kui seda ei viidaks läbi vanglas, kuid praktiliselt on see võimatu, arwab Viljandi Vangla spetsialist-huvijuht. Pärnu Vangla spetsialist-psühholoog arwab, et kursus ise peaks olema pikem, et materjal saaks paremini kinnistuda. Kogunemiskordade vahel peaks olema suuremad vahed, et igaüks saaks individuaalselt materjali korrata ja omandada. Omandatut peaks aga hiljem värskendama näiteks viies läbi järelkursuse. Ämari Vangla psühholoog arwab, et kursusi peaks korraldama vahetult enne kinnipeetava vabanemist, “*et vanglasüsteem ei nulliks tulemusi ära*“. Tallinna Vangla spetsialist-psühholoog leiab, et kursus tuleks läbi viia ka vanglapersonali seas, et nad mõistaksid, et provotseerimine ja agressiivne käitumine kutsub kinnipeetavates esile agressiivset käitumist.

24. Kui efektiivseks hindate ise „Viha Juhtimise“ kursuse mõju agressiivsetele isikutele?

Kolm vastajatest peavad kursust üsna efektiivseks. Neist kaks möönavad, et efektiivsus on olemas siiski osalejast endast. Kaks vastajatest leiavad, et kursusel on teatud mõju päris kindlasti – see suunab inimest oma käitumist teadlikult jälgima, vihahoo alguse tundemärke tähele panema, järeldusi tegema ja vihapurset ennetama. Mingil määral avaldab kursus positiivset mõju kõigile, arwab Ämari Vangla psühholoog.

25. Millised on Teie arvates „Viha Juhtimise“ kursuse tugevad ja nõrgad küljed? “Viha juhtimise” kursuse tugevate külgedena tuuakse välja vabatahtlikkust, põhjalikkust, konkreetsust, struktureeritust ja vaheldusrikkust (loengud, slaidid, muusika, videod ja

rühmaarutelud). Ämari Vangla psühholoog leiab, et kursus on kinnipeetavate poolt hästi vastuvõetav, kuna kursus ei tegele süvaanalüüsiga, vaid käitumise muutmisega (kinnipeetavad ei salli üldiselt süvaanalüüsi). Samas loob kursus head eeldused ja annab põhjuse eneseanalüüsiga tegelemiseks. Nõrkade külgedena nimetatakse liigset primitiivsust ning asjaolu, et kursus on liiga kiire (pole aega kinnistumiseks). Osalejad tahaksid rohkem rääkida, kui aeg lubab. Räägitakse vaid teemadest mis on kavas, ruumi ei jää eksistentsiaalprobleemidele. Lisaks leiti, et kursus pole paindlik, on liiga lühike ja materjali on selle aja kohta liiga palju.

26. Kas Teie arvates oleks võimalik antud kursust läbi viia ka politseiametnike hulgas, kes kipuvad oma töös kasutama liigset vägivalda?

Neli vastanut leidsid, et „Viha juhtimise“ kursust on võimalik läbi viia politseiametnike hulgas. Ämari Vangla psühholoog arvas, et see oleks tungivalt vajalik ning Pärnu Vangla spetsialist-psühholoog vastas, et võib-olla.

27. Kui Te vastate JAH, siis mida antud kursus politseiametnikele sellisel juhul õpetaks?

Kõik kursuse läbiviijad on nõus, et antud kursust oleks võimalik läbi viia ka politseiametnike hulgas, kes kipuvad oma töös liigset vägivalda kasutama. Kursus aitaks politseiametnikel parandada oma suhteid kolleegide, pereliikmete ja kinnipeetavatega. See õpetab nägema võimalusi, kuidas erinevatel viisidel käituda ja kuidas teised sellele reageerida võivad, samuti valitsema oma viha, et ära hoida konfliktseid situatsioone. Need oskused on kasulikud kõigile. Pärnu Vangla spetsialist-psühholoog arvab, et kursust tuleks politseiametnike jaoks muuta, kuna kinnipeetavate vajadusi ja taset arvestades on kursus väljatöötatud veidi primitiivse ja lapsikuna. Samuti ütleb ta, et politseiametnike seas läbiviimine saaks olema isegi raskem kui kinnipeetavate seas, *“sest vaevalt tahab politseinik tunnistada, et tal on selliseid probleeme.”* Selline kursus oleks lisaks vajalik ka vanglaametnikele ja riigiametnikele üleüldse. Ametnik oskaks selle kursuse abil emotsionaalselt raskes olukorras palju efektiivsemalt opereerida. Üks vastaja pidas vajalikuks tuua välja, et *“Kui vägivalda kasutatakse teadlikult manipulatsiooni, hirmutamise või kättemaksu eesmärgil, siis ei anna “Viha juhtimise” kursus midagi.”* Kursus õpetab ennast kontrollima neid, kellel on probleem enesevalitsuse kaotamise ja impulsiivsusega. Neile õpetab kursus kriitilist hetke ära tundma, enesevalitsuse kaotamist ennetama, lõdvestustehnikate omandamist, asjalikku enesekehtestamist vägivallata, rühma surve äratundmist ning kriitika ja solvangutega rahulikku toimetulekut.

29. Kas on veel midagi, mida Te ise sooviksite lisada? Keegi ei soovinud midagi lisada.

3.2 Tulemuste analüüs, järeldused ja ettepanekud

3.2.1 Analüüs

Alljärgnevalt on analüüsitud intervjuudest saadud vastuseid. Autor arutleb intervjuueeritute vastustest lähtuvalt küsimuste üle, mis on püstitatud lõputöö sissejuhatuses ja annab neile vastused.

Küsimused:

1. Kui tulemuslik on olnud Eesti vanglates läbiviidud „Viha juhtimise“ kursus agressiivse käitumisega kurjategijate rehabilitatsioonis;
2. Millised on „Viha juhtimise“ kursuse tugevad ja nõrgad küljed;
3. Kuidas muuta „Viha juhtimise“ kursust tulemuslikumaks, tuginedes läbiviijate arvamustele.

1. On murettekitav, et „Viha juhtimise“ kursuse tulemuslikkust on sedavõrd raske hinnata. Numbrilised andmed selle kohta, kui suur osa kursuse läbinutest ka tegelikult oma agressiivsust kontrollima õpivad ja tänu sellele edaspidi vanglasse ei satu, puuduvad.

Uurimuses osalejate vastustest kumas läbi mõte, et kindlasti on „Viha juhtimise“ kursusest mingit kasu – loetleti isegi muutusi, mis ilmnevad kursuse läbinute käitumises – kontaktiotsimine, suurem avatus, agressiivsuse vähenemine, suhtlemisoskuse paranemine, provotseerimisest loobumine jne. Need on märkimistväärt muutused, mis kinnitavad kursuse tulemuslikkust.

Läbiviijate sõnade kohaselt leiavad ka kursusel osalenud, et sellest on olnud kasu – kursus on neile enesevalitsemist ja – kehtestamist õpetanud. Samas on näha, et kursuse edu ei ole midagi üllatavalt fenomenaalset ega uskumatut. Tegu ei ole imega, mis inimesest agressiivsuse lihtsalt välja juurib. Nagu kõik kursused, mõjub ka „Viha juhtimise“ kursus erinevatele inimestele erineval moel ja määral. On mitmeid segavaid või ebasoodsaid faktoreid, aga ka asjaolusid, mis töötavad kursuse tulemuslikkusele täiesti vastu.

„Viha juhtimise“ kursus näitab, et agressiivuse kontrollimist on võimalik ümber õpetada ja parandada, kasutades selleks kognitiiv-käitumuslikke meetmeid. Kuna agressiivsuse kontrollimine on miski, mis toimub suurel määral kognitiivsel tasandil, on see ka vähemalt osaliselt tahtele allutatav ja teadlikult reguleeritav. „Viha juhtimise“ kursus astub suure sammu eelkõige tänu sellele, et juhib agressiivse kurjategija tähelepanu tema käitumisele ja mõtetele seoses tema käitumisega. See muutus agressiivse inimese mõtlemises on esmatähtis ja möödapääsmatu, et suurendada tema kontrolli oma agressiivse käitumise üle.

2. „Viha juhtimise“ kursusel on palju tugevaid külgi, mida kiidavad läbiviijad ja nende sõnul ka kursusel osalenud. See näitab, et tegu on põhjalikult välja töötatud programmiga. Läbiviijate arvates on kursuse plussideks selle struktureeritus, konkreetsus ja vaheldusrikkus (loengud, slaidid, muusika, videod ja rühmaarutelud). Samuti vabatahtlikkus, kuna see on tähtis eeldus motivatsiooniks. Sunniviisilised ülesanded tekitavad vastupanu, mis mõjub õppimisele halvavalt.

Läbiviijate arvates sobib kognitiiv-käitumuslik lähenemine agressiivsetele kurjategijatele hästi – süvaanalüüsi ei toimu, selle asemel õpitakse ennast tundma ja harjutatakse uusi käitumisi. Kindlasti on suureks plussiks ka asjaolu, et kursus meeldib enamasti agressiivsetele kurjategijatele endile – meeldivus on tähtis motivatsiooniline faktor, mille osakaalu ei tohiks alahinnata. See loob soodsa aluspinna huvi püsimisele ja hoiab üleval tahtmist õppida ning muutuda. Arvatavasti on meeldivas seltskonnas viibimisel ja rahulikult probleemide arutamisel juba iseenesest terapeutiline toime.

Kursusel aga esineb ka mõningaid puudusi. Läbiviijate sõnul ei ole kursusel osalejad rahul sellega, et kursus on liiga tempokas ja samas lühike – materjali kinnistumiseks lihtsalt ei jää aega, kuna on liiga palju materjali liiga lühikese aja jooksul. Ka vahed kursuse osade vahel on liiga lühikesed. Selle info põhjal tundub, et tegu on fundamentaalsete vigadega kursuse korralduses. Intervjuu vastustest ilmneb, et teistkordset kursuses osalemist takistab Justiitsministeerium, kuigi mõned osalejad läbiviijate sõnul peavad seda vajalikuks ja sooviksid seda teha. Kursuse suur miinus on asjaolu, et vanglateskkond ei soodusta õpitud oskuse arendamist ja püsijäämist. Mida pikemat aega kursusel osalenu pärast kursuse lõpetamist vanglas viibib, seda väiksem on tõenäosus, et tema uued probleemilahendamisoskused ja viha kontrollimise strateegiad säilivad. Läbiviijad on saanud

tagasisidet selle kohta, et kursus pole paindlik. Läbi võetakse ainult ettenähtud teemad, mitte aga see, mis kursusel osalenutel südamele.

3. Viha juhtimise kursus ei ole olnud mõjus kõikidele agressiivse käitumisega kurjategijatele mitmel põhjusel. Esiteks, individuaalsed erinevused – kõigil ei ole piisavalt motivatsiooni ega huvi. Mõnel ei ole aega, mõni otsustab mõne muu tegevuse kasuks, mistõttu jäetakse kursus pooleli. Selline väljalangemine on loomulik ja paratamatu. Teiseks, kursuse korralduse puudused – kiire tempo, kursus on lühike, materjal keeruline. Kolmandaks, vanglasüsteemi mõju – vangla ei soodusta kursuses õpitud oskuste püsijäämist, vaid võib isegi need „ära nullida“ ja neile vastu töötada. Osad vanglaametnikud võivad provotseerida agressiivset käitumist, mis on täiesti vastupidine kursuses osaleja vajadustele. Nimelt vajaks ta toetavat sotsiaalset keskkonda. Kokkuvõtvalt – puudused kursuse korralduses ja toetava sotsiaalse keskkonna puudumine vanglas ei luba „Viha juhtimise“ kursuse täiel potentsiaalil ja ravivõimel avalduda.

3.2.2 Järeldused ja ettepanekud

Intervjuu käigus selgus palju ideid, mõtteid ja ettepanekuid, kuidas muuta kursust tulemuslikumaks. Kuna vanglateskkond ei soodusta „Viha juhtimise“ kursuses õpetatavate oskuste säilimist, tuleks kursusi korraldada vahetult enne kurjategijate väljalaskmist. Sel juhul ei jõuaks vangla õpitud uuesti „ära nullida“. “

„Viha juhtimise“ kursust tuleks läbi viia ka vanglatöötajate ja politseiametnike seas. Viimased ei ole küll agressiivsed kurjategijad, kuid see ei tähenda, et neil võiksid puududa probleemid oma agressiivsuse kontrollimisega. Kuna agressiivse käitumise ümberõpetamine eeldab keskkonda, mis seda soodustab, peaksid ka vangla- ning politseiametnikud vastavalt treenitud olema. Ei ole mõtet läbi viia programmi, millele kogu muu süsteem vastupidiselt töötab.

Ainult „Viha juhtimise“ kursusest ei piisa, et agressiivse käitumisega kurjategijad õpiksid oma viha juhtima. Abiks oleks individuaalsed teraapiad, teiste rehabilitatsiooniprogrammide kaasamine, sotsiaalsete oskuste treening jmt. Osalejad võiks ka pärast vanglast vabanemist edasi suunata nõustamisele ja viha juhtimise õppimisele.

Nagu eelnevalt juba mainitud, võiks viia sisse muudatused kursuse korralduses – pikkus, optimaalne raskusaste ja sagedus. Praegusel momendil esineb kõikides nendes punktides puudujääke.

Toetudes uurimistulemustele leiab autor, et „Viha juhtimise“ kursuse tulemuslikkust on väga raske hinnata, kuna puuduvad statistilised andmed selle kohta, kui suur osa agressiivse käitumisega kurjategijatest ka tegelikult oma agressiivsust kontrollima õpivad. Kuigi intervjuudest ilmnes, et kursusel osalenute käitumises on toimunud positiivseid muutusi (agressiivsuse vähenemine, suhtlemisoskuse paranemine, provotseerimisest loobumine jne.), ei ole uuritud osalenute käitumist mõni aeg hiljem. Autor usub, et muutused olid lühiajalised, kuna vanglateskkond ei soodusta õpitud oskuste arenemist ja püsijäämist, iga kurjategija võib kursusel osaleda ainult ühe korra ning nende vabanemisel ei ole võimalik jälgida nende käitumist. Kuigi kursus on hästi struktureeritud, konkreetne ja vaheldusrikas, pole see siiski kursusel osalenute suhtes paindlik, on lühiajaline ja samal ajal liiga tempokas. Autor nagu kursuse läbiviijadki leiab, et ainult „Viha juhtimise“ kursusest ei piisa, et agressiivse käitumisega kurjategijad õpiks oma viha kontrollima. Antud protsess peab tingimata olema pikaajaline ning hõlmama endas järelvalvet.

Kuigi küsitluse vastustest ilmnes palju positiivset, leiab autor, et „Viha juhtimise“ kursusel on palju arenemisruumi. Autori arvates ei piisa ühest kursusest, et inimene õpiks oma viha juhtima, kuna põhjused võivad olla perekondlikest või bioloogilistest faktoritest tulenevad. Samuti ei saa kursus olla tulemuslik nende kurjategijate puhul, kes peavad pärast kursust jääma pikaks ajaks vangla seinte vahele. Kuna keskkonnal, nagu juba eelpool mainitud, on agressiivse käitumise kujunemisel keskne roll, siis teiste kaaslastega koos olles tekib grupimõtlemine ja -käitumine ning üksik indiviid ei saa kursusel õpitut rakendada. Autori arvates ei ole kursus ka seepärast olnud edukas, et kindlaid tulemusi ei ole. Hindamaks kursuse efektiivsust, peaks jälgima kursusel osalenuid. Kui aga kurjategijad on vabanenud, kartserisse paigutatud, teise vanglasse üle viidud, eeluurimisele saadetud jne, siis ei ole võimalik antud isikute käitumist vaadelda ning mõne osalenu käitumise paranemise/halvenemise põhjal ei saa üldistusi teha.

Mitte ainult agressiivse käitumisega kurjategijate seas ei peaks „Viha juhtimise“ kursus olema kohustuslik, vaid selles osas peaks tingimata koolituse saama ka vangla- ning politseiametnikud. Kuna vangla- ja politseiametnike töö on väga stressirohke, võivad nad end

pingelistes situatsioonides välja elada kurjategijate najal ja väljendada seda sageli mitte ainult agressiivsete sõnadega, vaid ka agressiivsete tegudena, näiteks käega või jalaga löömine, kumminuia, käeraudade valel eesmärgil kasutamine jne. See aga viib ülemäärase jõu kasutamiseni, mis omakorda tekitab ainult probleeme juurde. Seetõttu on ka vangla- ja politseiametnike seas väga oluline teada agressiivsuse tekkepõhjuseid ja õppida oma viha juhtima ning provokatsioonidele mitte alluma.

Intervjuude käigus selgus palju mõtteid ja ettepanekuid, kuidas muuta kursust tulemuslikumaks. Alljärgnevalt toobki autor välja mõningad lahendused:

„Viha juhtimise“ kursus peaks...

1. ...olema pikem
2. ...toimuma sagedamini
3. ...olema rohkem avatud teemadega
4. ...olema kohustuslik kõigi agressiivse käitumisega kurjategijate puhul
5. ...toimuma vahetult enne vanglast vabanemist
6. ...olema kohustuslik vangla- ja politseiametnikele
7. ...toimuma koostöös teiste programmidega (individuaalsed teraapiad, sotsiaalsete oskuste treening jne).

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö eesmärgiks oli anda ülevaade agressiivse käitumise olemusest, põhjustest, kontrolli meetoditest ja „Viha juhtimise” kursuse efektiivsusest agressiivse käitumisega kurjategijate rehabilitatsioonis.

Eesmärgini jõudmiseks lahendati töös järgmised ülesanded:

1. Anti ülevaade agressiivse käitumise olemusest, põhjustest ja kontrolli meetoditest.
2. Saadi teada, kui tulemuslik on olnud Eesti vanglates läbiviidud „Viha juhtimise“ kursus agressiivse käitumisega kurjategijate seas;
3. Selgitati välja „Viha juhtimise“ kursuse tugevad ja nõrgad küljed;
4. Selgitati välja, kuidas muuta „Viha juhtimise“ kursust tulemuslikumaks, tuginedes läbiviijate arvamustele.

Nagu esimesest peatükist selgus, on agressiivse käitumise väljundiks alati kedagi või midagi kahjustada. Sellele omased tunnused on äge raevu- ja vihatunne. Tähelepanematuses põhjustatud kahju tekitamist agressiivseks käitumiseks ei peeta, kahju tekitamine kas siis psüühilisel või materiaalsel tasandil peab olema agressiivse käitumise eesmärk.

Agressiivse käitumise teoreetilisi käsitlusi on palju, kuid vaatamata sellele nähakse agressiivse käitumise taga reeglina mitmekesist põhjuste kogumit. Erinevad uurijad on agressiivse käitumise seletamisel lähtunud erinevatest vaatenurkadest. Seda on ka näha antud lõputöö esimeses peatükis, kus autor kirjutab nii bioloogilistest-, perekondlikest-, kultuurilistest-, keskkondlikest- kui ka situatsioonilistest faktoritest.

Inimese kalduvus agressiivsele käitumisele sõltub suuresti kultuurilisest keskkonnast, kuhu ta kuulub. Suurem osa kultuure ei saa lubada emotsioonide valitsematust, kuna see viib ühiskondlike käitumisharjumuste rikkumiseni.

Agressiivset käitumist on võimalik osaliselt kontrollida ning ennetada juba varasest lapseast saati. Mitmete uurimistulemuste järgi on noorukiiga kriitiliseks perioodiks agressiivse käitumise ilmnemisel, sagenemisel ja vägivaldseks muutumisel. Seega tuleb sekkumisstrateegiate välja töötlemisel tähelepanu pöörata just sellele vanusegrupile. Selleks

peavad aga lapsevanemad teadlikud olema agressiivse käitumise erinevatest kontrollimeetoditest, samuti põhjustest, mis võivad agressiivset käitumist lapses esile kutsuda. Paraku on tänapäeval nii, et kellegi tegemata töö pärast vajavad ümber õpetamist ka paljud täiskasvanud, sealhulgas agressiivse käitumisega kurjategijad.

Autor leiab, et iga inimest on vaja õpetada oskuslikult juhtima oma emotsioone. Viga, mida sageli tehakse, on see, et ei tungita psühholoogilistesse ja sotsiaalsetesse põhjustesse. Kas isik ise ilma välise mõjutamiseta on üldse suuteline oma agressiivsust maha suruma või leidma sellele paremaid väljundeid? Tähtis roll on ümbritseval keskkonnal.

Et ohjes hoida probleemseks osutunud emotsioone, on tänapäeval selleks välja töötatud vastavasisulised programmid. Agressiivse käitumise kontrollima õppimisel on sellisteks „Viha juhtimise“ kursus ja „Agressiivsuse asendamise“ treening.

Oma lõputöö pühendas autor „Viha juhtimise“ kursuse efektiivsuse uurimisele. Et teada saada, kui tulemuslik on antud kursus agressiivse käitumisega kurjategijatele, intervjueris autor kuute „Viha juhtimise“ kursuse läbiviijat.

Kuigi uurimuses osalejate vastustest selgus, et „Viha juhtimise“ kursusest on palju kasu agressiivse käitumisega kurjategijatele (kontaktiotsimine, suurem avatus, agressiivsuse vähenemine, suhtlemisoskuse paranemine, provotseerimisest loobumine jne.) leiab autor, et need argumendid pole siiski piisavad lubades kindlalt väita, et kursus on tulemuslik, samas ei saa teha üldistusi vähese hulga informatsiooni põhjal. Kinnitamaks või ümber lükkamaks kursuse efektiivsust agressiivselt käituvate kurjategijate rehabilitatsioonis, tuleks autori arvates täiendavalt uurida kursusel läbinute käitumist peale vanglast vabanemist (statistika selle kohta, kui suur osa kursuse läbinutest ka tegelikult oma agressiivsust kontrollima õpivad ja tänu sellele edaspidi vanglasse ei satu, praegustel andmetel puuduvad), samuti nende endi seisukohti kursuse tulemuslikkusest.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Bachmann, T. & Maruste, R. 2001. Psühholoogia alused. Tallinn: Ilo
2. Bartol, C.R. 1995. Criminal Behavior: a psychosocial approach. 4th ed. Englewood Cliffs: Prentice-Hall
3. Berkowitz, L. 1980. A Survey of Social Psychology. New York: Holt, Rinehart a. Winston
4. Bonta, B.D. 2005a. Encyclopedia of Selected Peaceful Societies: Chewong. <http://www.peacefulsocieties.org/Society/Chewong.html> 31.03.2006
5. Bonta, B.D. 2005b. Facts About Peaceful Societies. <http://www.peacefulsocieties.org/facts.html> 31.03.2006
6. Brehm, S.S., Kassin, S.M. & Fein, S. 1999. Social Psychology. 4th ed. New York: Houghton Mifflin
7. Brigham, J.C. 1991. Social Psychology. 2nd ed. New York: Harper Collins Publishers
8. Darley, J.M., Glucksberg, S. & Kinchla, R.A. 1988. Psychology. 4th ed. Englewood Cliffs: Prentice-Hall
9. E.G.U. Erapraksis OÜ. Individuaalne kognitiiv-käitumuslik teraapia. <http://www.eguerapraksis.ee/individuaalteraapia.html> 03.05.2007
10. Ellonen, E., Nurmi, L., Raivola, P., Väliatalo, T. & Väliatalo, U. 2002. Politseitöö psühholoogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia
11. Feldman, R.S. 1985. Social Psychology: theories, research, and applications. New York: McGraw-Hill
12. Feldman, R.S. 1990. Understanding Psychology. 2nd ed. New York: McGraw-Hill
13. Geen, R.G. & Donnerstein, E. 1998. Human Aggression: theories, research, and implications for social policy. New York: Academic Press
14. Hetherington, E.M. & Parke, R.D. 1986. Child Psychology: A contemporary viewpoint. 3rd ed. New York: McGraw-Hill
15. Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2005. Uuri ja kirjuta. Tallinn: Medicina
16. Justiitsministeerium. 2005. Valik rehabilitatsiooniprogramme vanglates 2005. <http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=19704/Rehabilitatsiooniprogrammid+kogumik.pdf> 01.04.2006
17. Keltikangas-Järvinen, L. 1992. Agressiivne laps: kuidas suunata lapse isiksuse arengut. <http://www.parnu.ee/raulpage/agressiivne/> 20.03.2006

18. MacKenzie, D. L., 2006.
19. National Youth Violence Prevention Resource Center. Aggression.
<http://www.safeyouth.org/scripts/teens/aggression.asp> 22.03.2006
20. Penrod, S. 1983. Social Psychology. Englewood Cliffs: Prentice-Hall
21. Penthin, R. 2003. Agressiivne laps: agressiivse käitumise tagamaad. Kuidas reageerida ja arukalt toimida?. Tallinn: Kunst
22. Perttu, S., Mononen-Mikkilä, P., Rauhala, R., Särkkälä, P. 2001. Ava silmad! : käsiraamat vägivalda kogenud naistele. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino OY
23. Ross, R.R., Antonowicz, D.H., Dhaliwal, G.K., Ross, D.R. 1998. Prosotsiaalse kompetentsuse edendamine: Kognitiiv-käitumuslikud suunad kriminaalpreventsioonis ja kurjategijate rehabilitatsioonis. Tallinn: Sotsiaalministeerium
24. Shaffer, D.R. 1985. Developmental Psychology: Theory, Research, and applications. Pacific Grove: Brooks/Cole
25. Shaver, K.G. & Tarpy, R.M. 1993. Psychology. New York: Macmillan; Toronto: Maxwell Macmillan Canada
26. Siegel, A. 2005. The Neurobiology of Aggression and Rage. Florida: CRC Press
27. Smith, R.E. 1993. Psychology. Minneapolis: West
28. Soonets, R., Loko, J., Loko, T-M., Roomeldi, M., Pöldsepp, I., Haldre, L., Altosaar, K., Heido, R., Popova, A., Saar, S. 1997. Laste väärkohtlemine. Tartu: Atlex
29. Sternberg, R.J. 1995. In Search of the human mind. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers
30. Suurbritannia Vanglaamet. 2001. Viha juhtimine: kursuse juhendaja käsiraamat. AS Tölkekeskus
31. Tomlinson-Keasey, C. 1985. Child Development: Psychological, Sociocultural, and Biological Factors. Homewood: The Dorsey Press
32. Traat, U., Markina, A. 2003. Üldkriminoloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia
33. Zimbardo, P.G. 1988. Psychology and Life. 12th ed. Glenview: Scott, Foresman
34. Wood, S.E. & Wood, E.G. 1996. The World of Psychology. 2nd ed. Boston: Allyn and Bacon
35. Wortman, C.B., Loftus, E.F. & Marshall, M.E. 1992. Psychology. 4th ed. New York: McGraw-Hill

Lisa 1

1. Millises vanglas töötate? Murru Vangla
2. Kellena töötate? Sotsiaaltöötaja
3. Kas Te olete läbi viinud „Viha Juhtimise“ kursust? Olen
4. Mitut „Viha Juhtimise“ kursust olete läbi viinud? Seitse korda
5. Kas Te olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud ainult kinnipeetavate hulgas? Jah
6. Kui vastate EI, siis kelle hulgas Te veel olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud?
7. Kas „Viha Juhtimise“ kursusest osavõtmine on olnud kinnipeetavatele vabatahtlik?
Jah
8. Kui vastate JAH, siis põhjendage miks on see olnud vabatahtlik? Sest täiskasvanud inimene otsustab ise, kas ta soovib ennast muuta või mitte.
9. Kui vastate EI, siis mille alusel teete kindlaks sihtgrupi, kes peavad „Viha Juhtimise“ kursusest osa võtma?
10. Kui palju on Teil olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejaid praeguse hetkeni? Grupis on maksimaalselt 12 inimest, kuid alati on ka väljalangejaid.
11. Kui paljud nendest on olnud mehed ning kui paljud naised? Mehed
12. Milline on olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejate keskmine vanus? (mehed ja naised eraldi) Mehed ...19 kuni 63
13. Kui paljud osalejatest on kandnud vanglakaristusena isikuvastast ning kui paljud varavastast karistust? Selline statistika Murru Vanglas puudub. Karistus ei ole põhiline valikukriteerium.
14. Kui paljud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on lõpetanud kursuse edukalt?Mida Te mõtlete eduka lõpetamise all? Lõputunnistuse on saanud umbes 85%.
15. Kui mõni osalejatest pole „Viha Juhtimise“ kursust edukalt lõpetanud, siis mis on olnud selle põhjuseks? Lõputunnistusest ilmajäämine võib olla seotud kartserisse paigutamise, tingimisi enne tähtaega vabastamise, vabanemise, teise vanglasse etapeerimise või vabatahtliku osalemisest loobumisega.
16. Kas mõni „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on pidanud läbima antud kursuse ka teist korda? Ei, Seadusandlus, kaasaarvatud Kinnipeetava individuaalne täitmiskava, ei kohusta täiskasvanud kinnipeetavat seda läbima.
17. Kui vastate JAH, siis mis on olnud selle põhjuseks?
18. Kuidas on võimalik aru saada, et kursusel osaleja on saavutanud edu? Tema osalemise aktiivsuse järgi. Enda poolt väljendatud arusaamade ja mõtlemise muutumise alusel.

- Teadmiste omandamise järgi, kui ta on neid rakendanud või teoreetiliselt oskab kasutada.
19. Milliseid muutusi olete täheldanud kursusel osalenute hulgas kursuse lõppedes? Vaata vastust 18.küsimusele.
 20. Millist tagasisidet olete saanud kursusel osalenutelt endalt kursuse efektiivsuse kohta? Tagasiside on olnud ääretult positiivne.
 21. Kas Teie arvates piisab ainult „Viha Juhtimise“ kursuse läbiviimisest agressiivse käitumisega isikute hulgas, selleks, et nad suudaksid kontrollima õppida oma agressiivset käitumist? Muidugi mitte!
 22. Kui vastate JAH, siis miks te nii arvate?
 23. Kui vastate EI, siis milliseid meetmeid tuleks Teie arvates veel agressiivse käitumisega isikute puhul rakendada selleks, et nad õpiksid oma agressiivset käitumist kontrollima? Suunata kinnipeetavaid eesmärgipäraselt erinevatesse programmidesse (ART (Agressiivsuse asendamise treening); Sotsiaalsete oskuste treening). Teatud kurjategijate puhul (näit. agressiivsed seksuaalkurjategijad) peaks olema spetsiaalsed programmid kohustuslikud, et võiks tingimisi enne tähtaega vabastada.
 24. Kui efektiivseks hindate ise „Viha Juhtimise“ kursuse mõju agressiivsetele isikutele? Küllalt efektiivseks. Kuid kõik sõltub kinnipeetava vastuvõtuvõimest ja sisemisest motivatsioonist muutuda.
 25. Millised on Teie arvates „Viha Juhtimise“ kursuse tugevad ja nõrgad küljed?
 - + Põhjalik, detailne, konkreetne.
 - Lühike kestvus.
 26. Kas Teie arvates oleks võimalik antud kursust läbi viia ka politseiametnike hulgas, kes kipuvad oma töös kasutama liigset vägivalda? Jah. Mida Te mõtlete „liigse vägivalda“ all?
 27. Kui Te vastate JAH, siis kuidas Te näeksite seda toimivat? Organiseerimise küsimus.
 28. Kui Te vastate EI, siis miks Te nii arvate?
 29. Kas on veel midagi, mida Te ise sooviksite lisada?

Lisa 2

1. Millises vanglas töötate? *Pärnu*
2. Kellena töötate? *Spetsialist-psühholoogina*
3. Kas Te olete läbi viinud „Viha Juhtimise“ kursust? *Olen*
4. Mitut „Viha Juhtimise“ kursust olete läbi viinud? *4*
5. Kas Te olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud ainult kinnipeetavate hulgas? *Jah*
6. Kui vastate EI, siis kelle hulgas Te veel olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud?
7. Kas „Viha Juhtimise“ kursusest osavõtmine on olnud kinnipeetavatele vabatahtlik? *Jah*
8. Kui vastate JAH, siis põhjendage miks on see olnud vabatahtlik? *Vabatahtlik ses mõttes, et kui inimesele pakkuda ja motiveerida ja ta ikkagi keeldub, siis sundida ei saa ja kui temaga koos koostatud tema individuaalses täitmiskavas viha juhtimise kursuse läbimist sees pole. Lisaks sellele ei saa gruppi kokku panna omavahel täiesti sobimatutest kinnipeetavatest, niikuinii sunnitakse siis nõrgemad lahkuma ja osad loobuvad ise ja osasid ei lase läbi juba juhtkond julgeolekukaalutlustel. Nii et sellele küsimusele ei ole puhtalt ei –jah vastust võimalik anda, sest sihtgrupp on ikkagi kinnipeetavad, kel on probleeme enesevalitsusega.*
9. Kui vastate EI, siis mille alusel teete kindlaks sihtgrupi, kes peavad „Viha Juhtimise“ kursusest osa võtma?
10. Kui palju on Teil olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejaid praeguse hetkeni? *19, kõik mehed*
11. Kui paljud nendest on olnud mehed ning kui paljud naised? *Mehed 19*
12. Milline on olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejate keskmine vanus? (mehed ja naised eraldi) *Pole statistikat pidanud, on olnud 21-st 40 eluaastani. Ja kõik ikka mehed.*
13. Kui paljud osalejatest on kandnud vanglakaristusena isikuvastast ning kui paljud varavastast karistust?
Kahjuks ei oska sellele küsimusele vastata, sest esimene grupp oli läbi viidud 2003 aasta lõpus ja enda jaoks pole statistikat pidanud, kuna kuriteo liik polnud gruppi koostades kõige olulisem ja veel vähem ainus kriteerium ja tagantjärele vangiregistrist üles otsida isikud, et vaadata pole praegu tõesti aega.
14. Kui paljud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on lõpetanud kursuse edukalt? *Kõik 19. Esimesest grupist langes pärast esimest ja teist kogunemiskorda välja 2 ja neid ma siia sisse ei arvestanudki*

15. Kui mõni osalejatest pole „Viha Juhtimise“ kursust edukalt lõpetanud, siis mis on olnud selle põhjuseks? *Loobunud esimese ja teise korra järel (2 inimest, kes pole 19 hulka arvatudki), põhjuseks üle viimine teise vanglasse ja sobimatus teiste rühmaliikmetega.*
16. Kas mõni „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on pidanud läbima antud kursuse ka teist korda? *Jah*
17. Kui vastate JAH, siis mis on olnud selle põhjuseks? *Pandi vahepeal kartserisse, seega puudus pooltel kordadel ja soovis ka ise järgmise grupiga uuesti tulla.*
18. Kuidas on võimalik aru saada, et kursusel osaleja on saavutanud edu? *Käitumise põhjal: nt kui jälgib suhtluses oma kehakeelt, hääletooni, hoiakut, pigem ennetab konflikti, ei provotseeri. Vestlusel pärast kursuse lõppemist tõmbab paralleele kursuselt saadud teadmistega, võrdleb oma eelnevat ja praegust käitumist. Või on üleüldiselt hakanud rohkem tähelepanu pöörama enda ja teiste käitumisele, pole enam saanud kartserikaristusi käitumise pärast.*
19. Milliseid muutusi olete täheldanud kursusel osalenute hulgas kursuse lõppedes? *Kõige tuntavam muutus on, kui grupist on viimaste kohtumiste juurde jõudes saanud grupp: usaldatakse rohkem üksteist ja ka grupi juhendajat. Ja just see, et sama suhtumine ja suhtlemine säilib osalenutel hiljem ka individuaaltöös grupi juhendajaga. Eelneva küsimuse juures tõin põhilise välja, ümber ei hakka enam kirjutama ☺*
20. Millist tagasisidet olete saanud kursusel osalenutelt endalt kursuse efektiivsuse kohta? *Tagasiside positiivse õhkkonna kohta rühmas, mis toimib kursusel kasutatud tehnikatest paremini, mis halvemini, see, et kursus võiks olla pikem ja mingeid analoogseid tegevusi võiks täiendusena ette võtta.*
21. Kas Teie arvates piisab ainult „Viha Juhtimise“ kursuse läbiviimisest agressiivse käitumisega isikute hulgas, selleks, et nad suudaksid kontrollima õppida oma agressiivset käitumist? *Ei*
22. Kui vastate JAH, siis miks te nii arvate?
23. Kui vastate EI, siis milliseid meetmeid tuleks Teie arvates veel agressiivse käitumisega isikute puhul rakendada selleks, et nad õpiksid oma agressiivset käitumist kontrollima? *Kõigepealt peaks Viha juhtimise kursuse enda tegema pikemana, jaotama kas või osad tunni teemad kahe kogunemiskorra peale, et oleks rohkem aega asjade arutlemiseks, lahti rääkimiseks ja näidete toomiseks, samuti kinnistuks siis materjal paremini, jätma kogunemiskordade vahele vähemalt nädala, et jõuaks ka ise materjali korrata omandada, näidete jaoks enda käitumist ja teiste käitumist jälgida. Ja pärast kursuse lõppu võiks olla*

mingi jätkukursus spetsiaalselt väljatöötatuna ja ühtlustatuna kogu vanglasüsteemis. Omandatud peaks ka hiljem värskendama, kogemusi jagama.

24. Kui efektiivseks hindate ise „Viha Juhtimise“ kursuse mõju agressiivsetele isikutele? *See omab efekti juba ses mõttes, et suunab üldse inimest oma käitumist teadlikult jälgima, vihahoo alguse märke tähele panema, nendest järeltõrjuma tegema ja vihapurset ennetama. See on tõesti impulsiivsete ja mõtlematult agressiivselt reageerivate isikute puhul.*

25. Millised on Teie arvates „Viha Juhtimise“ kursuse tugevad ja nõrgad küljed? *Tugev külg on konkreetsus ja struktureeritus ja see, et antud programm on meie olduga kohandatud. Nõrk külg on kohatine liigne primitiivsus ja see, et osa tundide materjale võiks olla jagatud kahe kogunemiskorra peale, mis pikendaks kursust ja annaks parema võimaluse kinnistamiseks.*

26. Kas Teie arvates oleks võimalik antud kursust läbi viia ka politseiametnike hulgas, kes kipuvad oma töös kasutama liigset vägivalda? *Vastaksin pigem võib-olla. Enne tuleks katsetada ja kursuse manuaali korrigeerida. Pigem sobib see noortele. Ja peaks selgeks tegema, kas kasutatakse vägivalda teadlikult, st. spetsiaalselt eesmärgiga omaette või lihtsalt kaob enesevalitsus. Teadlikult ja mõistuslikult vägivalda kasutajatele see kindlasti mõeldud pole.*

27. Kui Te vastate JAH, siis kuidas Te näeksite seda toimivat? *Kursus on rakendatav kasutatav teatud mõõndustega nii noorte kui täiskasvanute hulgas. Politseinike puhul oleks vaja natuke programmi muuta kindlasti, sest see on välja töötatud kinnipeetavate vajadusi ja taset silmas pidades, osad asjad on veidi primitiivsed ja lapsikud. Kerge see olema ei saaks, mu meelest raskem isegi, kui kinnipeetavatega töötada, sest vaevalt tahab politseinik tunnistada, et tal on selliseid probleeme.*

28. Kui Te vastate EI, siis miks Te nii arvate?

29. Kas on veel midagi, mida Te ise sooviksite lisada?

Loodan, et sain aidata, kuigi kõigile küsimustele üheseid vastuseid anda pole võimalik.

Edu töö kirjutamisel ☺

Lisa 3

1. Millises vanglas töötate? Viljandi Vangla
2. Kellena töötate? Spetsialist-huvijuht
3. Kas Te olete läbi viinud „Viha Juhtimise“ kursust? Olen
4. Mitut „Viha Juhtimise“ kursust olete läbi viinud? Täpselt ei mäleta, ütleme 6-7 korda.
5. Kas Te olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud ainult kinnipeetavate hulgas? Jah
6. Kui vastate EI, siis kelle hulgas Te veel olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud?
7. Kas „Viha Juhtimise“ kursusest osavõtmine on olnud kinnipeetavatele vabatahtlik?
Jah
8. Kui vastate JAH, siis põhjendage miks on see olnud vabatahtlik? Siin on oluline oma huvi, oma tahtmine, oma soov sellega tegeleda.
9. Kui vastate EI, siis mille alusel teete kindlaks sihtgrupi, kes peavad „Viha Juhtimise“ kursusest osa võtma?
10. Kui palju on Teil olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejaid praeguse hetkeni? Tava grupp oli 8 poisi... Järelikult 48-56 inimest kokku.
11. Kui paljud nendest on olnud mehed ning kui paljud naised? Mehed kõik
12. Milline on olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejate keskmine vanus? (mehed ja naised eraldi) Mehed 16-17
13. Kui paljud osalejatest on kandnud vanglakaristusena isikuvastast ning kui paljud varavastast karistust? Ei valda sellist infot
14. Kui paljud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on lõpetanud kursuse edukalt? Enamus, ütleme 90% on lõpetanud selle kursust, aga kui edukalt... Elu näitab.
15. Kui mõni osalejatest pole „Viha Juhtimise“ kursust edukalt lõpetanud, siis mis on olnud selle põhjuseks? Kaotanud huvi või tahtmist. Kartser. Üleminek teise vanglasse.
16. Kas mõni „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on pidanud läbima antud kursuse ka teist korda? Ei
17. Kui vastate JAH, siis mis on olnud selle põhjuseks?
18. Kuidas on võimalik aru saada, et kursusel osaleja on saavutanud edu? Raske aru saada...
19. Milliseid muutusi olete täheldanud kursusel osalenute hulgas kursuse lõppedes? Võib olla, et paistavad rohkem täiskasvanute moodi... Hakkavad rohkem tähelepanu panna oma käitumise peale... Kuigi jälle, kõik on suhteline..

20. Millist tagasisidet olete saanud kursusel osalenutelt endalt kursuse efektiivsuse kohta?
Poistele meeldis väga.
21. Kas Teie arvates piisab ainult „Viha Juhtimise“ kursuse läbiviimisest agressiivse käitumisega isikute hulgas, selleks, et nad suudaksid kontrollima õppida oma agressiivset käitumist? Ei
22. Kui vastate JAH, siis miks te nii arvate?
23. Kui vastate EI, siis milliseid meetmeid tuleks Teie arvates veel agressiivse käitumisega isikute puhul rakendada selleks, et nad õpiksid oma agressiivset käitumist kontrollima? Minu arvates, oleks palju efektiivsem, kui kursus viiakse läbi mitte vangla seinte vahel. Kuid praktiliselt see on üsna võimatu.
24. Kui efektiivseks hindate ise „Viha Juhtimise“ kursuse mõju agressiivsetele isikutele? Oleneb isiksust. See kursus vaja teha kompleksis teiste meetmetega. Kuid hindan positiivselt.
25. Millised on Teie arvates „Viha Juhtimise“ kursuse tugevad ja nõrgad küljed? Hea teadlik baas. Ma arvan, et hästi palju sõltub sellest, kes viib läbi kursust. Minu arvamus – õpetajaid on palju, pedagoogi on vähe.
26. Kas Teie arvates oleks võimalik antud kursust läbi viia ka politseiametnike hulgas, kes kipuvad oma töös kasutama liigset vägivalda? Jah kindlasti
27. Kui Te vastate JAH, siis kuidas Te näeksite seda toimivat? Mis mõttes?... Moodustada grupi... Kaks kogunud inimest töötavad nendega... (või ma ei saanud küsimusest aru?)
28. Kui Te vastate EI, siis miks Te nii arvate?
29. Kas on veel midagi, mida Te ise sooviksite lisada?

Kursus on kindlasti vajalik. Ausalt. Kuigi kontrollida, kui edukas ta inimese jaoks on küllaltki raske. Nad vabanevad või sõidavad ära... Aga tööd on ikka vaja teha, on ju? ☺

Lisa 4

1. Millises vanglas töötate? Murru
2. Kellena töötate? psühholoogina
3. Kas Te olete läbi viinud „Viha Juhtimise“ kursust? Olen
4. Mitut „Viha Juhtimise“ kursust olete läbi viinud? 16
5. Kas Te olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud ainult kinnipeetavate hulgas? Jah
6. Kui vastate EI, siis kelle hulgas Te veel olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud?
7. Kas „Viha Juhtimise“ kursusest osavõtmine on olnud kinnipeetavatele vabatahtlik?
Jah
8. Kui vastate JAH, siis põhjendage miks on see olnud vabatahtlik? Kedagi ei resotsialiseerita sunniviisiliselt
9. Kui vastate EI, siis mille alusel teete kindlaks sihtgrupi, kes peavad „Viha Juhtimise“ kursusest osa võtma?
10. Kui palju on Teil olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejaid praeguse hetkeni? 113
11. Kui paljud nendest on olnud mehed ning kui paljud naised? Mehed kõik
12. Milline on olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejate keskmine vanus? (mehed ja naised eraldi) Mehed 19-38
13. Kui paljud osalejatest on kandnud vanglakaristusena isikuvastast ning kui paljud varavastast karistust? Sellist statistikat ei ole
14. Kui paljud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on lõpetanud kursuse edukalt? 50
15. Kui mõni osalejatest pole „Viha Juhtimise“ kursust edukalt lõpetanud, siis mis on olnud selle põhjuseks? Passiivne osalemine; mittetahtmine osaleda situatsioonimängudes, treeningutes
16. Kas mõni „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on pidanud läbima antud kursuse ka teist korda? Jah
17. Kui vastate JAH, siis mis on olnud selle põhjuseks? Ei saanud tunnistust esimest korda; tahtis veelkord olla meeldivas õhkkonnas
18. Kuidas on võimalik aru saada, et kursusel osaleja on saavutanud edu? Ta on motiveeritud end muutma ja rakendab kursuselt saadud meetmeid ja tehnikat tööelusituatsioonides
19. Milliseid muutusi olete täheldanud kursusel osalenute hulgas kursuse lõppedes? Paremustatakse suhtlusoskuseid, esindusoskuseid, käitumisviisi

20. Millist tagasisidet olete saanud kursusel osalenutelt endalt kursuse efektiivsuse kohta?
Saime positiivset tagasisidet
21. Kas Teie arvates piisab ainult „Viha Juhtimise“ kursuse läbiviimisest agressiivse käitumisega isikute hulgas, selleks, et nad suudaksid kontrollima õppida oma agressiivset käitumist? Ei
22. Kui vastate JAH, siis miks te nii arvate?
23. Kui vastate EI, siis milliseid meetmeid tuleks Teie arvates veel agressiivse käitumisega isikute puhul rakendada selleks, et nad õpiksid oma agressiivset käitumist kontrollima? Individuaalne koostöö psühholoogiga; osalemine terapeutilistes gruppides, spetsiaalsetes programmides
24. Kui efektiivseks hindate ise „Viha Juhtimise“ kursuse mõju agressiivsetele isikutele?
Mis skaalast ?
25. Millised on Teie arvates „Viha Juhtimise“ kursuse tugevad ja nõrgad küljed?
+ vabatahtlik osalemine	- osalejatel vähe ruumi
selge kava kergendab juhtimist	eksistentsiaalprobleemide
videofilmi olemasolu	arutamiseks,
treeningu võimalus	eneseväljendamiseks
põhjus eneseanalüüsiga tegeleda	
26. Kas Teie arvates oleks võimalik antud kursust läbi viia ka politseiametnike hulgas, kes kipuvad oma töös kasutama liigset vägivalda? Jah
27. Kui Te vastate JAH, siis kuidas Te näeksite seda toimivat? Sama grupitöö
28. Kui Te vastate EI, siis miks Te nii arvate?
29. Kas on veel midagi, mida Te ise sooviksite lisada?

Lisa 5

1. Millises vanglas töötate? Tallinna Vanglas
2. Kellena töötate? Spetsialist-psühholoogina
3. Kas Te olete läbi viinud „Viha Juhtimise“ kursust? Olen küll
4. Mitut „Viha Juhtimise“ kursust olete läbi viinud? Seitset – viit eesti keelt kõnelevat gruppi ning kaht vene keelt kõnelevat gruppi
5. Kas Te olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud ainult kinnipeetavate hulgas? Jah olen
6. Kui vastate EI, siis kelle hulgas Te veel olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud?
7. Kas „Viha Juhtimise“ kursusest osavõtmine on olnud kinnipeetavatele vabatahtlik? Jah
8. Kui vastate JAH, siis põhjendage miks on see olnud vabatahtlik? Vabatahtlik on see sellepärast, et tulemus on hiljem grupis osalenute hulgas positiivsem. See, et inimene ise avaldab soovi tulla antud kursusele, näitab juba, et inimeses on toimumas mingi muutus. Kuid inimese sundimine millekski, mille vastu ta üldse huvi ei tunne, ei anna mitte mingisugust tulemust. Inimest saab eelkõige aidata ikkagi vaid siis, kui ta ise tahab, et teda aidatakse.
9. Kui vastate EI, siis mille alusel teete kindlaks sihtgrupi, kes peavad „Viha Juhtimise“ kursusest osa võtma?
10. Kui palju on Teil olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejaid praeguse hetkeni? 58
11. Kui paljud nendest on olnud mehed ning kui paljud naised? Kõik on olnud mehed
12. Milline on olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejate keskmine vanus? 30
13. Kui paljud osalejatest on kandnud vanglakaristusena isikuvastast ning kui paljud varavastast karistust? Isikuvastast karistust on kandnud 28 osalejat ning varavastast 30 osalejat
14. Kui paljud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on lõpetanud kursuse edukalt? 40 osalejat on saanud antud kursuse läbimise eest lõputunnistuse
15. Kui mõni osalejatest pole „Viha Juhtimise“ kursust edukalt lõpetanud, siis mis on olnud selle põhjuseks? 18 osalejat ei saanud antud kursuse eest lõputunnistust. 4 isikut ei tulnud üldse kohalegi, 6 isikut tulid küll kohale, kuid leidsid siiski, et neile see kursus ei sobi, et see on liiga lapsik, et nad on selliste asjade jaoks liiga vanad juba ning et kõik, mis kursus endast sisaldab on nende jaoks juba ammu tuttav ning teada. 2

isikut valisid kursuse asemel kooli, 3 isikut töö ning 2 läksid kartsa. 1 isik lahkus lihtsalt loengust, käis ainult kolm korda kohal. Kuid, et lõputunnistust saada, võib puududa vaid 3 korda.

16. Kas mõni „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on pidanud läbima antud kursuse ka teist korda? Kedagi ei ole kohustatud antud kursust teist korda läbima. Kuid on olnud jah kaks isikut, kes läbisid antud kursuse ka teist korda
17. Kui vastate JAH, siis mis on olnud selle põhjuseks? Üks isik jättis lihtsalt esimese kursuse pooleli ning tuli siis hiljem uue kursusega. Teine isik leidis aga, et antud kursus on liiga lühike ning materjali on liiga palju. Tuli teist korda kursusele, et kinnistada õpitud.
18. Kuidas on võimalik aru saada, et kursusel osaleja on saavutanud edu? Kui inimene tuleb kõik need üheksa korda kohale ning osaleb rühmatöodes aktiivselt ning lahendab koduseid ülesandeid, siis on näha, et inimene on hingega asja juures, et ta vähemalt püüab endas midagigi muuta. Samuti näitab inimeses muutust juba see, et kui tal ei ole võimalik loengusse tulla, et ta tuleb ja teavitab sellest rühmajuhile ning tunneb huvi loengumaterjali vastu, milles tal osa võtta pole võimalik. Veel on võimalik edu jälgida kehakeelest. Kui inimene tuleb kursusele on ta tihtipeale väga pessimistlik ning negatiivne antud kursuse suhtes. Toolil istub ta esialgu käed ristis ning jalad laiali, jättes mulje, et ei tea, kas on ka midagi uut ning huvitavat või. Tihtipeale oodatakse ning tahetakse näha kas ja kuidas grupijuht suudab neid veenda, et antud kursus neile mingiski mõttes kasulik üldse on.
19. Milliseid muutusi olete täheldanud kursusel osalenute hulgas kursuse lõppedes? Otsivad väga avatult kontakti, on suurenenud asjalik käitumine ning oskavad ennast paremini kehtestada. Muudavad oma suhtumist vanglapersonali, on vähenenud ettekanded pahanduste ja konfliktide kohta.
20. Millist tagasisidet olete saanud kursusel osalenutelt endalt kursuse efektiivsuse kohta? Kaks osalenut leidsid, et nad ei saanud midagi antud kursusest. Kuid ülejäänud on leidnud, et antud kursus on neile olnud kasulik, et on aidanud neil enesevalitsemist ning –kehtestamist õppida.
21. Kas Teie arvates piisab ainult „Viha Juhtimise“ kursuse läbiviimisest agressiivse käitumisega isikute hulgas, selleks, et nad suudaksid kontrollima õppida oma agressiivset käitumist? Jah ja ei.

22. Kui vastate JAH, siis miks te nii arvate? Jah selles mõttes, et antud kursusest piisab selleks, et kutsuda isikus esile muutus. Ei selles mõttes, et antud muutuse toimimiseks oleks hädavajalik sotsiaalne ning mõistev keskkond, mida vangla kohe üldse ei ole.
23. Kui vastate EI, siis milliseid meetmeid tuleks Teie arvates veel agressiivse käitumisega isikute puhul rakendada selleks, et nad õpiksid oma agressiivset käitumist kontrollima? Vajalik oleks antud kursus läbi viia ka vanglapersonali hulgas, et nad õpiksid ka ise tundma rohkem vangide psühholoogiat ning teavitaksid endile, et nii provotseerimine kui ka agressiivne käitumine kutsub teises isikus tihtipeale esile agressiivset käitumist.
24. Kui efektiivseks hindate ise „Viha Juhtimise“ kursuse mõju agressiivsetele isikutele? Üsna efektiivseks
25. Millised on Teie arvates „Viha Juhtimise“ kursuse tugevad ja nõrgad küljed? Nõrgaks küljeks on see, et kursus on liiga lühike ning materjal on liiga mahukas. Seega jääb kinnistumise aeg liiga lühikeseks. Tugevaks küljeks on see, et antud kursus on loogiliselt ülesehitatud, tal on hea struktuur ning ta on vaheldusrikas. Viimane hõlmab enda alla nii teoreetilisi loenguid, slaidi, muusikat, videofilme kui ka rühmaarutelusid.
26. Kas Teie arvates oleks võimalik antud kursust läbi viia ka politseiametnike hulgas, kes kipuvad oma töös kasutama liigset vägivalda? Jah ikka on võimalik.
27. Kui Te vastate JAH, siis mida oleks võimalik politseiametnikel antud kursusest õppida? Antud kursus aitaks parandada politseiametnike suhteid oma kolleegidega, pereliikmetega kui ka kurjategijatega. Kursus õpetab nimelt nägema võimalusi, kuidas erinevatel viisidel käitudes, teised sellele reageerida võivad. Samuti õpetab antud kursus valitsema oma viha, et ära hoida konfliktseid situatsioone.
28. Kui Te vastate EI, siis miks Te nii arvate?
29. Kas on veel midagi, mida Te ise sooviksite lisada?

Lisa 6

1. Millises vanglas töötate? Viljandi ja Ämari Vanglas
2. Kellena töötate? Psühholoogina
3. Kas Te olete läbi viinud „Viha Juhtimise“ kursust? Jah, olen.
4. Mitut „Viha Juhtimise“ kursust olete läbi viinud? Olen läbi viinud ühe kursuse
5. Kas Te olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud ainult kinnipeetavate hulgas? Jah
6. Kui vastate EI, siis kelle hulgas Te veel olete „Viha Juhtimise“ kursust läbi viinud?
7. Kas „Viha Juhtimise“ kursusest osavõtmine on olnud kinnipeetavatele vabatahtlik?
Jah
8. Kui vastate JAH, siis põhjendage miks on see olnud vabatahtlik? Grupitööst osavõtt on alati vabatahtlik. See on grupitöö spetsiifika. Ei saa inimest sundida muutuma, kui inimene seda ise ei taha.
9. Kui vastate EI, siis mille alusel teete kindlaks sihtgrupi, kes peavad „Viha Juhtimise“ kursusest osa võtma?
10. Kui palju on Teil olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejaid praeguse hetkeni? 8
11. Kui paljud nendest on olnud mehed ning kui paljud naised? Kõik on mehed
12. Milline on olnud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejate keskmine vanus? (mehed ja naised eraldi) 26
13. Kui paljud osalejatest on kandnud vanglakaristusena isikuvastast ning kui paljud varavastast karistust? Enamused osalejad kannavad isikuvastast karistust.
14. Kui paljud „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on lõpetanud kursuse edukalt? 7
15. Kui mõni osalejatest pole „Viha Juhtimise“ kursust edukalt lõpetanud, siis mis on olnud selle põhjuseks? Kursus on jäänud pooleli teise vangla ülemineku, kartserisse paigutamise, eeluurimisele mineku ja iseloobumise pärast
16. Kas mõni „Viha Juhtimise“ kursusel osalejatest on pidanud läbima antud kursuse ka teist korda? Ei ole, teistkordne kursuse läbimine ühe ja sama isiku poolt on Justiitsministeeriumi poolt ära keelatud
17. Kui vastate JAH, siis mis on olnud selle põhjuseks?
18. Kuidas on võimalik aru saada, et kursusel osaleja on saavutanud edu? Subjektiivse hinnangu põhjal
19. Milliseid muutusi olete täheldanud kursusel osalenute hulgas kursuse lõppedes? Kinnipeetavad muutuvad avatumaks ning suhtlemisaltimaks, on vähem pinges,

- kuulamisoskus paraneb, arvestatakse rohkem kaasolijatega, tolerantants kasvab, enesehinnang tõuseb.
20. Millist tagasisidet olete saanud kursusel osalenutelt endalt kursuse efektiivsuse kohta? Kinnipeetavad on olnud kursusega rahul. Kurdavad aga selle üle, et kursus on liiga lühike.
 21. Kas Teie arvates piisab ainult „Viha Juhtimise“ kursuse läbiviimisest agressiivse käitumisega isikute hulgas, selleks, et nad suudaksid kontrollima õppida oma agressiivset käitumist? Ei piisa. Muutused küll toimuvad, kuid edasiarenemist ei näe. Kinnipeetavad, kes jäävad peale kursust edasi vanglasse, nende puhul toimub taandareng, kuna vanglaametnikud provotseerivad neis agressiivset käitumist.
 22. Kui vastate JAH, siis miks te nii arvate?
 23. Kui vastate EI, siis milliseid meetmeid tuleks Teie arvates veel agressiivse käitumisega isikute puhul rakendada selleks, et nad õpiksid oma agressiivset käitumist kontrollima? Kursuseid peaks korraldama vahetult enne vabanemist, et vanglasüsteem ei nulliks tulemusi ära.
 24. Kui efektiivseks hindate ise „Viha Juhtimise“ kursuse mõju agressiivsetele isikutele? Oleneb inimesest. Kui inimene ise tahab endas muutust esile kutsuda, siis mõjub antud kursus kindlasti talle positiivselt.
 25. Millised on Teie arvates „Viha Juhtimise“ kursuse tugevad ja nõrgad küljed? Tugevaks küljeks on see, et antud kursus ei tegele süvaanalüüsiga, seega võetakse seda kinnipeetavate poolt paremini vastu. Nõrgaks küljeks on see, et kursus pole paindlik. Kinnipeetavad tahavad rohkem suhelda, kuid loeng on sedavõrd lühike, et vaevalt jõuab loengumaterjaligi läbi võtta.
 26. Kas Teie arvates oleks võimalik antud kursust läbi viia ka politseiametnike hulgas, kes kipuvad oma töös kasutama liigset vägivalda? Oleks küll ja peakski viima. Siis jääks nii mõnigi politseipoolne ilkuv, ironitsev ning üleolev suhtumine kinnipeetavatesse ära. Politseitöös on eelkõige tähtis inimestega suhtlemine. Kui inimene on kuriteo toime pannud, siis ei pea temasse halvustavalt suhtuma – pole vajalik lisakaristuse määramine halvustava suhtumise näol.
 27. Kui Te vastate JAH, siis kuidas Te näeksite seda toimivat? Täpselt samal viisil nagu seda praegu kinnipeetavate puhul rakendatakse.
 28. Kui Te vastate EI, siis miks Te nii arvate?
 29. Kas on veel midagi, mida Te ise sooviksite lisada?